

Bogi Th. Melsteð - Önnur uppgjöf Íslendinga eða hvað (1898)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Bókasafns Kópavogs.

Minniháttar galli á bls. 6.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrrval.is)

ÖNNUR UPPGJÖF ÍSLENDINGA

EÐA, HVAD?

NOKKRIR SMÁPÆTTIR

EPTIR

BOGA TH. MELSTED.

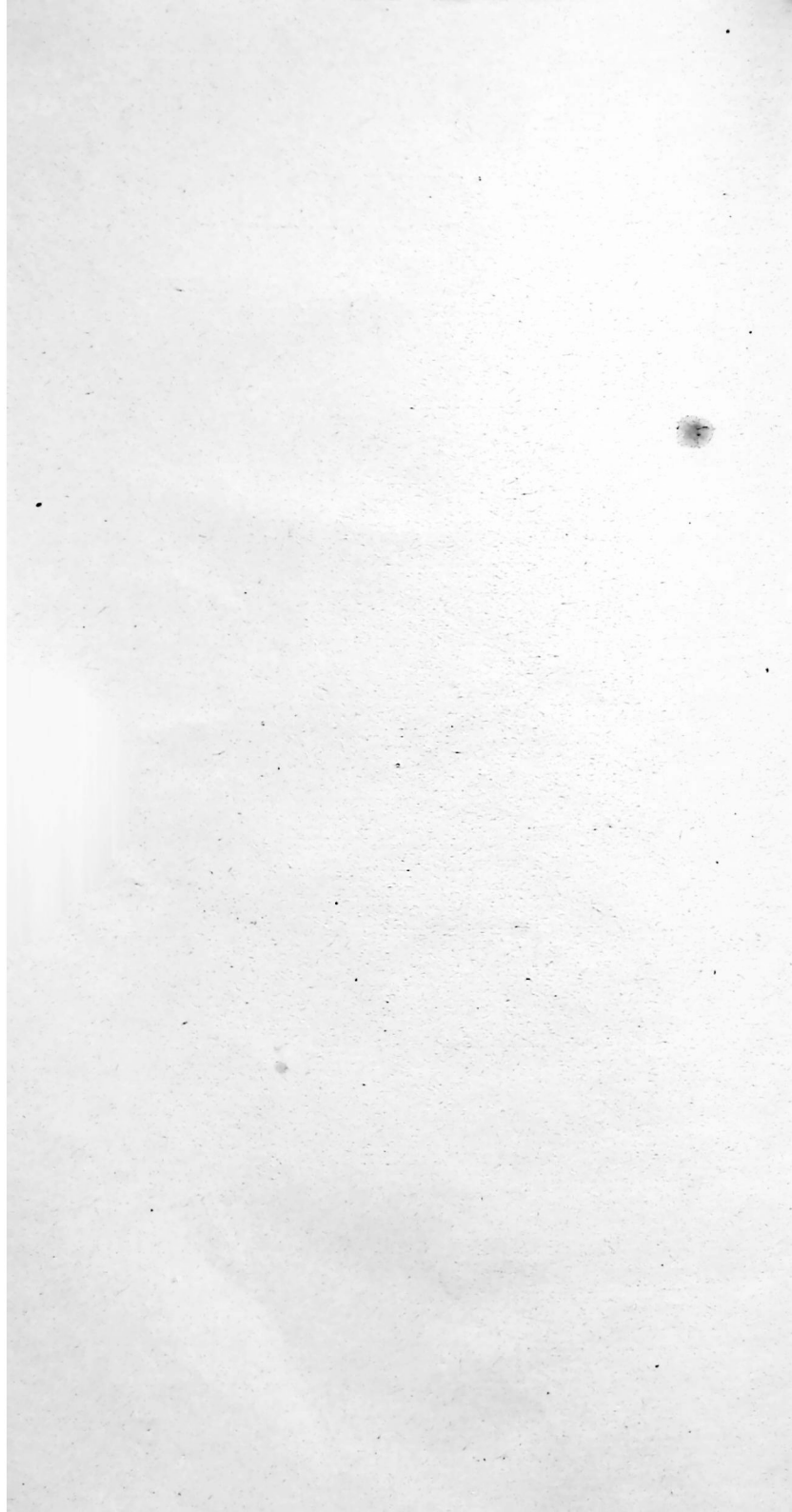
Gefið út að tilhlutun Fjelags íslenzkra stúdenta í Kaupmannahöfn.

KAUPMANNAHÖFN.

AÐALÚTSÖLUMAÐUR ODDUR BJÖRNSSON.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MÖLLER.

1898.

-101-

949.109

Boq
ö

ÖNNUR UPPGJÖF ÍSLENDINGA

EDA HVAD?

NOKKRIR SMÁÞÆTTIR

EPTIR

BOGA TH. MELSTED.

Gefið út að tilhlutun Fjelags íslenzkra stúdenta í Kaupmannahöfn.

KAUPMANNAHÖFN.

ADALÜTSÖLUMAÐUR ODDUR BJÖRNSSON.

PRENTAD HJÁ S. L. MÖLLER.

1898.

BÓKASAFN KÓPAVOGS

Fundarályktun.

(Samþykkt í »Fjelagi íslenzkra stúdenta í Kaupmannahöfn« 6. nóvbr.
1897 með 28 atkvæðum mót 2).

Í 65 ár hafa Íslendingar starfað að því með meira eða minna fylgi að flytja yfirráð hinna sjerstaklegu mála sinna inn í landið. Frá stefnu þessari víkja breytingartillögur þær á stjórnarskrá vorri, sem þingmaður Vestmannaeyja, dr. Valtýr Guðmundsson, flutti á alþingi í sumar og allmargir þingmenn hafa fallið á. Aðalatriðið í þeim er að flytja æðsta innlenda valdið út úr landinu og fá það í hendur ráðgjafa, er sitji í Kaupmannahöfn og bundinn sje yfirráðum dönsku stjórnarinnar. Þetta teljum vjer, Fjelag íslenzkra stúdenta í Kaupmannahöfn, skaðlegt fyrir fósturjörð vora, og þess vegna mótmælum vjer stjórnarskrárbreytingum þeim, sem hjer ræðir um, og öllum þeim breytingum, sem að því miða, að rýra innlenda valdið, þann vísí til heima-stjórnar, sem vjer höfum fengið með stjórnarskránni 1874, heldur skorum vjer á alla að halda fast við heimastjórnarstefnuna, og styrkja því og tryggja innlenda valdið, sem mest er unnt, meðal annars gagnvart áhrifum þeim og afskiptum af stjórn sjermála Íslands, sem koma utan að.

Efnisyfirlit.

	Bls.
I. Inngangsorð. Breytingartillögur dr. Valtýs Guðmundssonar eru ekki eptir hann sjálfan	1.
II. Stjórnarskipunarbreytingin mikla 1874	2.
III. Breytingartillögur dr. V. G. og afleiðingar þeirra. Ráðgjafi Íslands einvaldur á Íslandi, en undirráðgjafi í ríkisráðinu. Alþingi máttlaust og fengi aldrei þingræði . . .	5.
IV. Kaupin fyrir 61. gr. Þjóðsfjlagið og vegfarendurnir. Menn niða innlendu stjórnina og ærast. Ábyrgð og afbrot. Dómar manna um stjórnarskrána. Að eins tvær aðalstefnur í stjórnarskrármálinu, en um margt að velja .	15.
V. Blóðin og breytingartillögur dr. V. G.	24.
VI. Aðferð dr. V. G. Tilraunir hans og aðstoð Skúla Thór- oddsens til þess að fá sjerstakan ráðgjafa útnefndan fyrir síðasta þing. Ástæðan til þess að stjórnin sjálf lagði eigi breytingartillögurnar fyrir þing	28.
VII. Um setu ráðgjafa Íslands í ríkisráðinu og skoðanir manna á því máli fyrir síðasta þing og á þingi	33.
VIII. Skilningur landshöfðingja o. fl. á ákvæðum stjórnarskrár- innar um setu Íslands ráðgjafa í ríkisráðinu. Hvers ber að gæta, ef Ísland fær sjerstakan ráðgjafa. Önnur upp- gjöf Íslendinga á sjálfsforræði þeirra	40.
IX. Ávarpið makalaus og sleip stjórnkænska	45.
X. Hvernig landshöfðingjaembættið er til orðið. Staða lands- höfðingja á alþingi. Breytingar samkvæmt heimastjórnar- stefnunni. Farið rjetta leið og haldið hóp	48.
XI. Sumir Íslendingar spilla í blindni sinni fyrir endurbótum á stjórnarskipun landsins; menn deila um smámuni. Sam- eiginlegu málin	63.
XII. Nokkur aðalatriði. Málalok	70.

I.

Ef vjer viljum gjöra oss glögga grein fyrir því, að hverju stjórnarskrárbreytingar þær stefna, er þingmaður Vestmanneyinga, dr. Valtýr Guðmundsson, flutti á alþingi í sumar, verðum vjer að athuga, bæði hvaða hlutdeild vjer höfum nú í yferráðunum yfir hinum sjerstaklegu málefnum vorum, og einnig hvernig sú hluttaka vor mundi verða, ef þessar breytingar yrðu teknar í lög. Þegar þessu er lokið, þarf eigi annað en að bera saman stjórnarvöld þau, sem vjer höfum nú, við þau, sem vjer mundum fá samkvæmt breytingunum, og mun þá hverjum manni verða ljóst, að hverju breytingar þingmanns þessa miða, hvort þær stefna að því, að draga yferráð vorra eigin mála sem mest inn í landið, eða eigi.

En áður en jeg held lengra, skal þess getið, að þótt jeg kenni breytingartillögur þær, sem hjer verður um rætt, við dr. V. G. og kalli þær eptir honum, þá veit jeg þó vel, að þær eru hvorki að efni nje hugsun eptir hann, heldur frá Gísla heitnum Brynjúlfssyni. Það eru sömu tillögurnar og þær, sem Gísli heitinn Brynjúlfsson var skammaður mest fyrir, þar á meðal af tveim mönnum, sem nú sitja á alþingi og hafa fallizt á tillögur dr. V. G. Þó gerði Gísli Brynjúlfsson eigi annað en að láta þær í ljósi, og öðruvísi stóð þá á en nú, því það sem þá var nýtilegt og framför að, getur vel verið illt og til apturfara, síðan vjer fengum stjórnarskrána. Dr. V. G. hefir nú flutt tillögur þessar inn á þing og gert þær þar að umræðu- og þrætuefni, og má því vel kenna þær við hann, þótt hann í raun og veru eigi ekkert í þeim. Búningur þeirra er heldur ekki eptir hann, eins og kunnugt er, en íslenska þýðingin á þeim er eptir hann.

II.

Það er hvorttveggja, að eigi er mjög langt liðið síðan vjer Íslendingar fengum stjórnarskrá vora um hin sjerstaklegu málefni Íslands, enda höfum vjer eigi athugað það enn sem skyldi, hve þýðingarmikill atburður það var. Breytingin var fjarskalega mikil, svo stórkostleg, að aldrei hefur verið gerð stærri breyting á stjórnarskipun landsins, frá því að hún hafði verið sett í upphafi um 930, nema einu sinni, en það var þegar landið gaf upp sjálfsforræði sitt á 13. öld. En sá var munurinn, að með stjórnarskipunar-breytingunni 1874 var lagður grundvöllur til heimastjórnar, sém hefur í för með sjer margskonar blessun og heillaríkar framfarir, en aptur á móti var stjórnarskipunar-breytingin mikla á 13. öld hin fyrsta staðfesting og inn-sigli upp á vörn eigin aumingjaskap, og hin fyrsta lög-gilda undirrót til langvinnrar niðurlægingar og hörmunga. Eptir 610 ár fengum vjer fyrst nokkrar verulegar bætur fyrir afglöp þau, sem forfeður vorir unnu á 13. öld, en það var með stjórnarskránni 5. janúar 1874.

Það, sem dýrmætast var af því, sem vjer fengum með stjórnarskránni 1874, var fjárveitingarvaldið eða rjettur-inn til þess að ráða yfir tekjum landsins. Áður höfðum vjer það eigi, og var það þungbært, eins og hver einstakur fullveðja maður getur skilið, með því að íhuga það, ef hann væri sviptur fjárforræði sínu og hann fengi eigi að ráða yfir þeim peningum, sem hann aflar sjer. Að vera eigi fjár síns ráðandi er svo átakanlegt fyrir hverja þjóð, með því að hún getur því að eins tekið verulegum framförum, að hún hafi fjárforráðin. Þetta gildir nú bæði um smáar og stórar þjóðir. Til þess að sjá, hve mikilsvert það er fyrir oss að hafa fengið fjár-veitingarvaldið, þurfum vjer eigi annað en að líta í kringum oss, og athuga það, sem gert hefur verið til fram-fara á síðustu árum. Það er munur á því eða fyrir 1874, enda mun hverjum, sem íhugar þetta með athygli, verða það ljóst, að fjárforræðið er undirstaðan til þjóðframfara.

Fjárforræðið er að vísu nokkur hluti af löggjafarvald-inu, sem vjer fengum með stjórnarskránni 1874; en jeg hef talið það fyrst og minnzt á það sjerstaklega, af því að það er svo mikilsvert. Löggjafarvaldið í heild sinni hefur kon-

ungur og alþingi. Áður var alþingi að eins ráðgefandi, en áður en hið ráðgefandi alþingi tók til starfa 1845, átti almenningur á Íslandi engan þátt í löggjöf Íslands um mjög langan aldur. En það hefur verið mikill galli á löggjafarvaldi því, sem vjer höfum fengið, að konungur hefur svo opt neytt valds þess, er hann hefur til þess að synja staðfestingar á lögum þeim, sem alþingi hefur samþykkt. Þetta hefur vakið mikla óánægju, sem von er, en hins vegar hafa menn eigi gætt þess sem skyldi, að alþingi hefur stundum mátt sjálfu sjer um kenna, því að það hefur lagt miklu meira kapp á að setja mörg lög, en að semja góð lög og vanda lögin. Það hefur stundum verið einhver óþreyja í alþingi eða í þingmönnum, en stjórnin í annan stað seintlát og hægfara í snúningum. Löggjöfin hafði um langt skeið verið lítilfjörleg og menn hafa fundið, að margs þurfti við og víða þurfti við að koma; úr þessu hafa þingmenn viljað bæta, en menn áður orðnir óþolinmóðir eptir langvinna stjórnarbaráttu. Og það er eins og lögin ættu að gera allt; þess vegna hefur komið nokkurskonar kapphlaup í þingmenn með að breyta og bæta og reisa frá rötum ýmislegt með nýjum lagaboðum.¹⁾ Slíkt er mikið vandaverk, og þeim mun erfiðara viðfangs, þar sem oss hefur vantað ýmsar skýrslur og gögn, sem áður þjóðir hafa, og margt er enn í bernsku hjá oss sem von er; en sumir, sem hlut hafa átt að máli, hafa eigi verið svo vel að sjer, að þeir hafi getað sjeð þetta, og þeir hafa því verið þeim mun djarfari að varpa lagafrumvörpunum inn á þingið, enda hafa þau verið þar eptir.

Í annan stað hefur stjórninni þótt minna fyrir að nota neikvæðisrjett sinn gagnvart lögum alþingis, af því að alþingi hefur stundum gefið henni átyllu til þess að gera það. Auðvitað hefur alþingi margt sjer til afsökunar; — það er enn ungt og hefur hvorki fengið mikla reynslu nje festu. — En það var þó í upphafi mjög varúðarvert að gefa stjórninni jafnvel hina minnstu átyllu til þess að

¹⁾ Íslendingar hafa opt kennt það lögunum, sem þeir hafa í raun rjettri mátt kenna sínu eigin dáðleysi og framtaksleysi. Þjóðinni í heild sinni hefur farizt líkt í þessu og hreppsnefundunum og hrepps-bændunum, sem kenna sveitastjórnarlögunum um sveitabyngslin, sbr. hina fróðlegu ritgjörð sjera Arnljóts Ólafssonar Um ómagaframfærslu, Andvari XIV, bls. 152.

neyta neikvæðisrjettar síns¹⁾), því er hún hafði gert það einu sinni, þá þótti henni minna fyrir að gera það aptur, og þannig komst hún upp á neikvæðislagið, sem aldrei skyldi verið hafa.

En þrátt fyrir þessa galla og fleira, sem að löggjafarvaldi voru má finna, var það þó fjarskalega mikilsvert fyrir Ísland að fá það. Sú breyting varð og á eptir 1874, sem menn hafa eigi athugað, að upptökin til íslenzkra laga urðu miklu innlendari en áður, svo innlend, að segja má að þau yrðu alinnlend eptir því sem á stóð. Það eru eigi að eins þingmannafrumvörpin, sem spretta nú upp í landinu sjálfu, heldur og stjórnarfrumvörpin líka. Landshöfðingi H. Finsen kom því svo fyrir, að landshöfðinginn í fullu samræmi við anda stjórnarskrárinnar gerðist frumkvöðullinn að stjórnarfrumvörpunum, og nú er þetta komið í svo gott og rjett horf, að hvert einasta stjórnarfrumvarp er í fyrstu samið á skrifstofu landshöfðingjans. Þótt þau síðan sjeu send íslenzka ráðaneytinu, er þetta þó mikils virði, ef hver viljum innlenda stjórn eiga. Í sambandi við þetta má minna á þá breytingu, sem orðið hefur að því er snertir allar skýrslur um hag landsins. Þær voru áður sendar dönsku stjórninni, fram til 1848 rentukammerinu, en síðan íslenzku skrifstofunni undir innanríkisráðaneytinu og síðar undir dómsmálaráðaneytinu, en nú eru þær allar sendar landshöfðingja og þar eru þær geymdar og notaðar. Þar eru nú landshagsskýrslurnar samdar, en eigi ytra, eins og kunnugt er.

Enn fremur má nefna öll reikningsmál, er snerta tekjur landsins og útgjöld. Þau voru þá gerð innlend. Landshöfðingi semur landsins reikninga og öll endurskoðun þeirra er innlend, en alþingi leggur fullnaðarsamþykki á þá með sjerstökum lögum. Þetta lá áður undir fjármálastjórnina dönsku og endurskoðun íslenzkra reikninga var gerð þar á ýmsum endurskoðunarritstofum; þótt reikningarnir væru litlir, gekk endurskoðunin og úrskurður þeirra þó opt ógreiðlega, og stundum liðu mörg ár, áður en sum atriði yrðu á enda kljád.

Þetta yrði of langt mál, ef hjer væru talin öll einstök

¹⁾ Þetta sá Jón Sigurðsson frá Kaupmannahöfn á alþingi 1875 og varaði við því.

atriði; fyrir því skal þess getið í fám orðum, að þótt framkvæmdarvaldið sje hjá konungi og hann láti ráðgjafann fyrir Ísland framkvæma það, eins og boðið er í stjórnarskránni, þá óx það þó mjög í landinu sjálfu, er vjer fengum stjórnarskrána, því nær að sama skapi og löggjafarvaldið. Landshöfðingi leggur nú úrskurð á afarmörg mál, sem áður fóru utan, og nú þarf yfirleitt eigi að senda erlendis önnur mál en þau, sem koma eiga undir úrskurð konungs, nema sjerstaklega standi á.

Það varð Íslandi að miklu happi 1874, er konungur skipaði ráðgjafa fyrir Ísland, að hann kaus til þess mann, sem hlaðinn var öðrum ráðgjafastörfum, mann, sem hafði svo mikið að gjöra, að hann að eins gat sinnt Íslandsmálum í hjáverkum. Það kemur mjer eigi á óvart, þótt ýmsum Íslendingum þyki það kynlegt, sem jeg sagði nú, af því það er eins og þeir hafi aldrei athugað nje litið rjett á þetta. En sje þeim alvara með það, sem þeir hafa nú í 65 ár unnið að, að ná yfirráðum sjermála vorra inn í landið, þá munu þeir fljótt sjá að það er rjett, sem hjer er sagt, og að það er í raun rjetttri hið langmesta »pólitiska« happ, sem Ísland hefur orðið fyrir, síðan það fjekk stjórnarskrá sína, að ráðgjafi þess varð danskur maður, er var önnur kafinn af öðrum miklu umfangsmeiri ráðgjafastörfum, og að hann þess vegna hafði eigi færi á að vasast mjög í íslenzkum málum. Þess vegna fjekk landshöfðinginn færi á að flytja ýmislegt inn í landið, sem annars hefði verið kyrt í Kaupmannahöfn, þess vegna fjekk hann tóm og frið til þess að leggja undirstöðuna á Íslandi undir stjórn sjermála vorra, undir heimastjórn vora. Hugsi menn sjer einungis hvernig þetta hefði farið, ef Ísland hefði fengið fyrir ráðgjafa ráðríkan mann og afskiptasaman, sem ekkert hefði haft annað að gera, en að sinna hinum fáu íslenzku málum. Hann hefði dregið margt undir sig, sem nú situr heima og hefur fest þar rætur, og enginn fær upp höggvið, nema Íslendingar sjálfir. Hann hefði heldur eigi valið af lakari endanum eða ómerkari málin.

III.

Breytingar þær á stjórnarskrá Íslands, sem þingmaður Vestmannaeyja kom með á alþingi í sumar, eru ekki marg-

brotnar. Það eru smábreytingar á 5 greinum í stjórnarskránni og segir hin fyrsta þeirra, að ráðgjafinn skuli bera ábyrgð á stjórnarathöfninni í stað þess er nú er, á því að stjórnarskránni sje fylgt (3. gr.). Tvær hinar næstu miða að því, að veita ráðgjafanum rjett til að síja á þingi, án þess þó að skylda hann til þess, því svo lítur stjórnin á þetta, að eptir stjórnarskrá vorri hafi ráðgjafinn eigi heimild til þingsetu. Þessar breytingar eiga allar að vera oss Íslendingum í vil, en þingmaðurinn eða stjórnin vill hafa nokkuð fyrir snúð sinn, og þess vegna fer 4. breytingin fram á, að 61. grein sje breytt þannig, að stjórnin þurfi eigi að leysa upp alþingi, þá er stjórnarskrárbreyting hefur verið samþykkt af alþingi, nema stjórnin vilji styðja það mál, og þó á hún eigi að gera það »þá þegar«, heldur á það að vera komið undir hennar eigin vild, hve nær það er gert.

5. breytingin er á 2. ákvörðun um stundarsakir; hún er afleiðing af 1. breytingunni, því svo er tilætlazt, að kæra megi ráðgjafann fyrir fleira en stjórnarskrárbrot.

Aðalkosturinn við breytingar þessar, sem vjer eigum að kaupa alldýru verði, er sá, að ráðgjafinn eptir þeim á að bera ábyrgð á stjórnarathöfninni, í stað þess að nú ber hann ábyrgð á að stjórnarskránni sje fylgt; en þar sem engin ábyrgðarlög fylgja og þetta er eigi ákveðið nánara, þá er ábyrgðin meiri í orði en á borði. Í framkvæmdinni kæmi þetta ákvæði ef til vill aldrei að liði, og hefði því mjög litla þýðingu; það kann þó að vera helzt til djúpt tekið árinna að segja, að þessi ákvæði sjeu alveg þýðingarlaus¹⁾, því svo gæti farið, að einhver ráðgjafi hugsaði sig betur um en ella, áður en til framkvæmda kæmi.

En aðalatriðið í breytingartillögum þessum átti þó einkum að vera það, að Ísland átti að fá sjerstakan

¹⁾ Það hjelt þó hæstarjettarmálaflutningsmaður Octavius Hansen, að slík ábyrgð væri einkisverð og eigi hefði hún hjálpað neitt í Fensmarksmálinu. Svo fullyrti hann 6. nóv. 1897 í stúdentasamkundunni, og er það alveg rjett. Það er algjörlega rangt hjá dr. V. G., er hann er að tögla á Fensmarksmálinu og að þar hefði ráðgjafaábyrgð hans hjálpað. Hún hefur aldrei komið að liði í Danmörk við lík tækifæri.

ráðgjafa, ersæti á þingi¹⁾ og skildi og talaði íslenzku. Þetta er hvergi nefnt í breytingartillögunum, en landhöfðinginn gat þess fyrir hönd stjórnarinnar (Alþt. B, 27.) og flutningsmaður þeirra sagði, að það fylgdi þeim, og að ráðgjafinn ætti að vera Íslendingur. Alþingi vildi hafa einhverja tryggingu fyrir þessu, og þess vegna kom nefndin í stjórnarskrármálinu, og þar af var dr. V. G. einn, með breytingartillögu um að bæta inn í 2. gr. stjórnarskrárinnar ákvæði þessu: »Ráðgjafinn fyrir Ísland má eigi hafa önnur stjórnarstörf á hendi og verður að skilja og tala íslenzka tungu«. Með þessu ákvæði er það tryggt, að Ísland hafi sjerstakan ráðgjafa og að hann skilji og tali íslenzku, en meira eigi. Það er engin trygging í þessu fyrir því, að ráðgjafinn sje Íslendingur; heldur þvert á móti er þetta svo klaufalega orðað, að það má skoða þetta og skýra eptir fastri málvenju sem hreint og beint stjórnarskrárboð um að hann skuli aldrei vera Íslendingur, eins og meistari Eiríkur Magnússon hefur fyrstur manna sýnt og sannað. Það er með öðrum orðum, að hann yrði danskur maður eptir sem áður, því eins og reynslan hefur margopt sýnt, þá geta Danir lært að skilja og tala íslenzka tungu. Þeir hafa meðal annars opt gert það til þess að geta fengið sýslumannsembætti og læknisembætti, og eins og þeir hafa gert það til þess að ná í ýms minni embætti, hvi skyldu þeir þá eigi vilja gera það til þess að fá veglegasta embættið, ráðgjafaembættið sjálft, þar sem þeir gætu setið heima í ættlandi sínu eptir sem áður, velmetnir og í makindum, og þyrftu að eins um hásumarið annaðhvort ár að bregða sjer til Íslands²⁾.

En að tryggja þetta með því, að ákveða í stjórnarskránni að ráðgjafinn skyldi vera Íslendingur, mundi aldrei fást. Slíkt mundi fyrst og fremst þykja höggvið of nærri forrjettindum konungs; enn fremur væri jafnrjetti Dana

¹⁾ Þótt sumir sjeu þeir einföldningar, að ætla að allt sje fengið, ef þingmenn ættu kost á að tala við ráðgjafann, þá þarf samt eigi að eyða orðum um það. Eða hafa eigi ríkisþingmenn átt kost á að tala við dönsku ráðherrana?

²⁾ Klemens Jónsson sýslumaður gat þess á þingi í sumar, að nokkra reynslu hefðum vjer og fyrir okkur í þessa átt, þar sem íslenzka stjórnardeildin væri. Þar áttu íslenzkir menn að skipa embættin, en reyndin hefur orðið önnur.

og Íslendinga misboðið með því, og það væri eigi rjett. Til þess þyrfti og breytingu á 4. grein stjórnarskrár varrar og samþykki lögjafarvaldsins danska.

Ákvæði þetta um að ráðgjafinn skilji og tali íslenska tungu er því miklu verra en ekkert. Þar sem hann á að sitja í Danmörku og vera launaður af dönsku fje, yrði hann danskur embættismaður, og þá getur alþingi eigi sett nein lög um þetta embætti, er gildi um aðra en Íslendinga. Öðru máli er að gegna um íslensk embætti. En ef eitthvert ákvæði hefði verið sett um embætti þetta, hefði mátt orða það á þessa leið: »Sje hann danskur maður, verður hann að skilja, tala og rita íslenska tungu«. Með þessum orðum er gert ráð fyrir, að bæði Danir og Íslendingar hafi jafnan rjett til embættisins, en að það liggi í hlutarins eðli, að Íslendingar yfirleitt sjeu færari til þess að skipa það.

Hitt er annað mál, að danskur maður getur reynzt Íslandi eins nýtur og góður Íslendingur, og að einstaka Danir hafa sýnt það, en um það er eigi að ræða hjer.

Vjer skulum nú ímynda oss, að breytingartillögur dr. V. G. væru þegar í lög teknar og nú ætti að fara að framkvæma þær. Þótt ganga megí út frá því sem gefnu, að ráðgjafi Íslands í Kaupmannahöfn verði venjulega danskur maður, skulum vjer þó enn fremur ímynda oss, að Íslendingur yrði gerður að ráðgjafa fyrir Ísland til að byrja með.

Það sem fyrst yrði gert, er að skipa sjerstakan ráðgjafa fyrir Ísland. Að því er farið þannig. Ráðaneytisforsetinn kallaði þann mann að máli, sem hann hefði augastað á og segði honum erindið. Hann spyrði hann síðan að því, á hverri skoðun hann væri í stjórnarskrármálinu, lagaskólamálinu og í öðrum þeim málum, sem Íslendingum greinir á um við stjórnina. Reyndist nú svo, að hann væri sömu skoðunar og Íslendingar almennt eru í þeim málum, þá yrði hann látinn fara leiðar sinnar aptur, en ef hann hefði sömu skoðun og ráðgjafarnir á þessum málum og andstæða Íslendingum, þá yrði hann gerður að ráðgjafa. Enginn ráðaneytisforseti tekur nokkurn ráðherra í ráðaneyti sitt, ef hann er andvígur stefnu þess eða forseta þess.

Hinn sjerstaki ráðgjafi Íslands yrði því andvígur al-

þinginu alveg á sama hátt og hann er það nú; öðru vísi gæti hann eigi verið, að því er stefnu hans í landsmálum snertir, af því hann situr í ríkisráðinu. En sá yrði nú munurinn, að hann hefði eigi öðrum málum að gegna og hann kæmi á alþingi. Auðvitað yrðu að eins teknir allduglegir menn til þessa starfa, og það segir sig líka sjálft, að ráðgjafinn kynni eigi við annað, en að gera töluvert eins og hinir ráðgjafarnir. Þótt hann kæmi á alla fundi ráðherranna og á allar stefnur ríkisráðsins og sæti þar sem brúður, er almenn mál og dönsk mál væru rædd, og kinkaði kolli við því, sem hinir ráðgjafarnir segðu, þá mundi það eigi taka hann mikinn tíma. Eins og lög gera ráð fyrir, fengi hann margfalt betri tíma til þess að annast íslensk mál, en ráðgjafinn fyrir Ísland hefur nú, og hann mundi eflaust vilja láta það á sjást. Hann mundi byrja á því, að koma með fleiri og meiri lagafrumvörp til þings en áður, og hann tæki sjálfur með aðstoð undirmanna sinna í ráðaneytinu að semja þau. Upptökin til íslenskra stjórnarlaga yrðu því eigi innlend lengur, heldur yrðu þau nú flutt til Kaupmannahafnar, og eigi nóg með það. Til þess að geta samið ýms lög, þarf miklar skýrslur. Ráðgjafinn mundi því skipa landshöfðingja að senda sjer þær skýrslur, sem hann þyrfti á að halda. Og þetta mundi að líkindum leiða til þess, að allar þær skýrslur, sem nú eru sendar landshöfðingja, lentu hjá íslenska ráðaneytinu, eins og forðum daga hjá rentukammerinu.

Svo kæmi ráðgjafinn á þing með mörg frumvörp. Það færi eins og vant er, að þingmönnum þætti þau misjöfn, og sjerstaklega mundu menn sakna þess, að á meðal frumvarpanna væri ekkert um neitt af þeim málum, sem áður höfðu verið borin upp af ýmsum þingmönnum og verið höfðu þrætuefni milli þingsins og stjórnarinnar. Það færi þá á sömu leið og áður, að einhverjir þingmenn yrðu til þess að flytja sum af frumvörpum þessum inn á þingið. En brátt mundi þeim bregða í brún við það, að ýmsir þingmenn yrðu nú miklu deigari og varkárari en áður með að fylgja slíkum málum. Orsökina til þess yrði engin önnur en sú, að nú væri kominn á alþingi miklu völdugri maður, en nokkru sinni áður. Það mundi þykja varúðarvert að styggja hann, því hann hefði í hendi sjer vald til að launa og refsa flestum þingmönnum, eða að

lata þá gjalda þess á einhvern hátt. Hann rjedi yfir og veitti öll hin helztu embætti á landinu, og hann rjedi yfir landshöfðingja, sem veitir öll hin lægri embætti landsins og opinberar sýslanir. Ef hann óskaði að landshöfðingi ljeti fremur Pál en Pjetur fá einhverja sýslan, þá yrði erfitt fyrir landshöfðingja að breyta á móti því, ef hann vildi eigi hætta eigin stöðu sinni.

Það segir sig sjálf, að ýmsir þingmenn mundu því verða fljótir til að flokka sig í kring um ráðgjafann fyrir Ísland, ef hann væri á alþingi. Breytingin, sem verða mundi, er augljós. Í stað þess að nú fylgjast því nær allir þingmenn saman að málum gagnvart stjórninni í ágreiningsmálunum, þá kæmu nú upp tveir flokkar á þingi, og yrði ráðgjafinn foringi annars flokksins. Baráttan, sem áður hefur staðið milli stjórnarinnar og Íslendinga, breyttist, og yrði framvegis háð á milli Íslendinga innbyrðis, með ráðgjafanum í broddi fylkingar öðru megin. Sá flokkurinn, sem fylgdi ráðgjafa, stæði miklu betur að vígi, af því að ráðgjafinn er svo völdugur; sá flokkur mundi síður riðlast í baráttunni, af því að foringinn gæti launað liðveizluna, og vonin um umbunina mundi halda þeim flokknunum saman. Það er því auðsætt, að sá flokkur mundi oftast bera sigur úr býtum, en andvígisflokkur stjórnarinnar lúta í lægra haldi. Þannig fengjum vjer fyrst fastan stjórnarflokk í landinu, eins og öllum er auðsætt og dr. V. G. hefur svo opt sagt við ýmsa menn hjer í Kaupmannahöfn. Deilan milli þessara flokka gæti orðið hörð, svo hörð, að vjer jafnvel fengjum bráðabirgðarfjárlög eins og Danir. Setjum svo að ráðgjafinn t. a. m. vildi um fram allt að vjer leggðum járnbrautir, og alþingi vildi eigi veita fje til þess, af því að svo mikið mundi á vanta, að þær gætu borið sig, að slíkt væri landsjóði of vaxið enn sem komið er. Ef ráðgjafinn teldi þetta eins nauðsynlegt og dönsku ráðherrarnir víggirðingarnar, þá gæfi hann út járnbrautar bráðabirgðafjárlög.

En það væri eigi nóg með þetta, því nú mundi ráðgjafinn hlutast mjög til mála Íslands. Hann hefði eigi annað að gera og kynni því eigi við annað. Hann ætti líka hægt með það, þar sem tíminn væri nógur og hann kæmi að minnsta kosti annaðhvort sumar til landsins. En sú yrði ef til vill hvötin sterkust fyrir hann til þess að vaka

vel yfir öllum íslenzkum málum, að nú væri hann orðinn nokkurs konar flokksforingi í landinu sjálfu. Honum stæði því eigi á sama, hvort samverkamenn hans eða mótstöðumenn yrðu skipaðir í ýms embætti og þess vegna yrði hann býsna afskiptasamur um öll íslenzk mál. Hann mundi því draga skjótt úr öllu framkvæmdarvaldi landshöfðingja og það mundi fara eins með það og löggjafarvaldið, að það flyttist aptur út úr landinu, að minnsta kosti hið merkasta og þýðingarmesta af því. Ráðgjafinn mundi nú láta landshöfðingja senda sjer utan öll hin þýðingarmestu mál, sem landshöfðingi hefur nú til úrskurðar, til þess að útkljá þau sjálfur.

Þannig yrði vald ráðgjafans á Íslandi miklu ríkara en það er nú, og í raun rjettri ríkara, en nokkurs manns vald hefur áður verið á Íslandi, af því að hann kæmi til landsins og fengi svo gott færi á að beita valdi sínu, mikla betra færi en nokkur maður áður¹⁾. Ráðgjafinn ljeti greipar sópa um vald landshöfðingjans, um æðsta innlenda valdið, og drægi það með sjer til Kaupmannahafnar, en Íslendingar fengju þar ekkert við ráðið, því hann hefði töglin og hagldir, og meiri eða minni hluti þeirra væri þegar kominn á hans band. Hann sæti í næði ytra, og aðfinningar andmælinga hans færu fyrir ofan garð og neðan; þær næðu eigi til hans og væru máttlausar, af því hann byggði erlendis. Almenningsálitið hefði því engin áhrif á hann og hin »pólítiska« ábyrgð hans yrði því engin eða alveg eins og nú.

En setjum nú svo, að ráðgjafinn, er á þing væri komið, snerist í lið með Íslendingum og vildi hjálpa þeim til þess að fá komið á þeim lögum, sem stjórnin hingað til ávallt hefur neitað. Lög um stofnun lagaskóla, eptirlaunalögin og önnur lög um mál, sem þingi og stjórn greinir á um, hefðu verið samþykkt og ráðgjafinn heitið þeim fylgi sínu. Þegar hann kæmi utan og vildi flytja þau í ríkisráðinu, fengi hann að finna, hvernig staða hans væri þar. Fyrst og fremst minnti ráðaneytisforseti hann

¹⁾ Einveldiskonungarnir höfðu í orði kveðnu miklu meira vald fullkomið einveldi eins og segir sig sjálf; en þeir höfðu í raun rjettri lítið færi á að beita valdi sínu í samanburði við það, sem ráðgjafinn mundi fá.

á, að honum hefði skilizt svo sem hans tign ráðgjafinn fyrir Ísland hefði eigi verið málum þessum fylgjandi, er hann gekk inn í ráðaneytið. Ef Íslendingar t. a. m. vildu í raun rjettri fá lagaskóla, þá yrði ráðgjafinn fyrir Ísland að telja þá af slíkri fásinnu. Lagakennsla væri líka miklu betri hjer við háskólann, en hún gæti nokkru sinni orðið á Íslandi; enda enginn hörgull á lögfræðingum í embættin o. s. frv.

Allir hinir ráðgjafarnir yrðu sammála um þetta, en enginn ráðgjafi kemur sínu máli fram, ef hinir ráðgjafarnir vilja eigi vera með því. Ráðgjafi Íslands mundi því eigi hafa nema um tvennt að velja; annaðhvort að víkja úr völdum eða neita um staðfestingar á lögum þessum. Vildi hann fyrir hvern mun vera löndum sínum trúr og kysi hann það heldur, að víkja úr völdum, þá yrði fenginn annar, sem væri á sömu skoðun og ráðaneytið. Það má nú nærri geta, að einhver Íslendingur mundi fást til þess að vera á móti slíkum málum, — sumir eru það enda hvort sem er —, en setjum nú svo að enginn fengist, þá yrði tekinn danskur maður til þess að skipa ráðherrasæti Íslands, og sagt að eigi væri hægt að fá neinn Íslending, sem dygði til þess, ef nokkur grein yrði fyrir því gjörð, enda væri hitt líka samkvæmt orðum stjórnarskrárbreytingarinnar nýju, að ráðgjafinn væri danskur maður, ef hann skildi og talaði íslenzku.

Þannig hjeldist baráttan eptir sem áður í ágreiningsmálunum, og yrði nú harðari en áður og háð innbyrðis meðal landa. Það er augljóst, að ráðgjafinn fyrir Ísland gæti fengið marga á sitt mál, því hann stæði svo vel að vígi. Hann gæti ávallt fengið meiri hluta með sjer á þingi að minnsta kosti í efri deild, og þá væri ómögulegt að fá hann til þess að víkja úr völdum, fyr en honum þóknadist, enda styddi ríkisráðið hann, er hann færi að vilja þess. Hann væri hverjum manni völdugri gagnvart Íslendingum sjálfum, og á alþingi gæti hann sjeð um, að ekkert yrði að lögum, sem honum væri ógeðfellt. Sjerstaklega væri hægt fyrir ráðgjafann, ef hann væri Íslendingur, að sjá um þetta.

Ráðgjafinn kæmi til alþingis að öllu vel undirbúinn til þess að heyja þá baráttu, er fyrir höndum væri. Hann kæmi þangað óþreyttur og gæti barizt með fullu fjöri,

því eptir tvo mánuði væri hann laus við alla slíka armæðu; þá færi hann utan og gæti hvílt sig.

En hinsvegar yrði ráðgjafinn fyrir Ísland harla lítillsgildur, eins og þegar er sagt, er hann kæmi í ríkisráðið.

Af því að það hefur verið fullyrt, að Íslands ráðgjafi yrði alveg einráður um íslensk mál eða með öðrum orðum óháður hinum ráðgjöfunum, þótt hann sæti í ríkisráðinu, og að þar væru engin atkvæði felld, skal minnst á þetta nánar. Einhver ónefndur höfundur, sem kallar sig »corpus juris«, hefur getið þess í Ísafold 18. septbr. 1897, að »það væri ekki líklegt, að danskir ráðgjafar mundu hlutast mikið til um Íslands mál« og »þeim væri alls ekki ætlað að greiða um þau atkvæði«, enda »fari engin atkvæðagreiðsla fram í ríkisráðinu«. Það kann að vera, að þetta megi til sanns vegar færast á þann hátt, að ráðgjafarnir rjetti eigi upp hendurnar og greiði þannig atkvæði um hvert mál, eins og gert er á vanalegum fundum, en að þeir láti skoðun sína í ljósi um hvert mál, er engum efa undirorpið, og er það jafn þýðingarmikið og hrein og bein algeng atkvæðagreiðsla. Ef þeir eru allir sammála, er atkvæðagreiðsla eigi nauðsynleg, en sju ráðherrarnir sundurlyndir um eitthvert mál, þá láta þeir skoðun sína og atkvæði sitt í ljósi. Höfundurinn getur þess og, að »sjái einhver hinna ráðgjafanna nokkurn hæng á því, að málunum verði framgengt, er hann skyldugur til að mótmæla«, og það er nóg. Að þetta kemur fyrir og það stundum í mestu alvöru, sjest bezt af því, er ágreingurinn verður svo mikill, að einhver ráðgjafanna víkur úr völdum af þeim sökum.

En annars má ætla, að ráðgjafinn fyrir Ísland viti manna bezt, hvernig þessu sje háttað, og það vill svo vel til, að hann hefur skýrt frá því og tekið af öll tvímæli. Hann segir nefnilega afdráttarlaust 29. maí 1897 í bræfi til landshöfðingja, »að hin sjérstöku löggjafarmálefni og stjórnarmálefni Íslands« sju »lögð undir atkvæði ríkisráðsins eða borin upp í því«, og hann tvítekur þetta á sömu blaðsíðunni (Stjórnartíðindi B, 1897, bls. 122).

Eða þá hitt atriðið, að dönsku ráðgjafarnir mundu ekki hlutast til um Íslands mál, og að Danir, eins og dr. V. G. hefur margopt látið í ljósi (sbr. Alpt. B, 118),

mundu jafnvel verða brátt svo leiðir á því að sjá Íslands ráðgjafa í ríkisráðinu, að þeir mundu vilja losna við hann! Þetta er svo vitlaust sem framast má verða. Hvernig á að ríma þetta saman við þau orð dr. V. G., að það sje ófánlegt, að Íslands ráðgjafi sitji eigi í ríkisráðinu? og hvernig gæti Íslands ráðgjafi gert sig óþokkasælan í ríkisráðinu, ef það er satt, sem fullyrt hefur verið af «corpus juris», að engin atkvæðagreiðsla fari fram í því og dönsku ráðgjafarnir skipti sjer ekki af Íslands málum? Ef svo væri, gæti Íslands ráðgjafi enga hlutdeild haft í dönskum málum.

Þetta er einnig alveg gagnstætt langvinnri reynslu. Síðan útlendir höfðingjar fengu yfirráð yfir Íslandi, hafa þeir aldrei borið fullt trúnaðartraust til Íslendinga sjálfra. Þeir hafa gætt þess annaðhvort að hafa trúnaðarmenn, þar sem þeim hefur þótt mest þörf á vera, eða þá að láta þá eigi hafa hin æðstu stjórnarvöld á hendi, að því er Ísland snerti; af þessu tvennu hefur hið síðarnefnda venjulega átt sjer stað. Og rannsaki menn rúmar tvær síðustu aldirnar, þá munu menn komast að raun um, að þetta hefur verið grundvallarregla, er bókstaflega aldrei hefur verið vikið frá. Þess vegna verður mikil breyting á stöðu Íslands ráðgjafa í ríkisráðinu frá því, sem nú er, ef einhver Íslendingur yrði þar ráðgjafi fyrir Ísland. Staða hans yrði erfiðari og miklu veikari, en þeirra dönsku manna, sem verið hafa ráðgjafar fyrir Ísland. Af því þeir hafa verið danskir, hefur engin sjerstök gát verið höfð á gjörðum þeirra; en ef Íslendingur yrði ráðgjafi, mundi haft sjerstakt eptirlit með honum, eigi að eins í öllum þeim málum, sem á einhvern hátt gætu snert viðskipti Dana og Íslendinga t. a. m. fiskiveiðar og verzlun, heldur og í öllum löggjafarmálum. Þetta eptirlit yrði svo nákvæmt, að Íslands ráðgjafi stæði í raun rjettri undir umsjón, og máttur hans og megin yrði svo lítill í ríkisráðinu, að hann í raun rjettri væri þar að eins sem nokkurs konar undirráðgjafi.

Enn fremur má geta þess, að málin eru opt rædd á ráðherrafundi, áður en þau koma fyrir ríkisráðið, og þá greiða ráðgjafarnir atkvæði um málin. Þar geta ráðherrarnir eytt hverju því máli, sem þeir vilja, fyrir ráðgjafa Íslands. Hann getur því, hvernig sem á þetta er

litið, að eins unnið óhindraður í þeim málum, sem enginn ágreiningur er um, en það getur landshöfðingi miklu betur.

Jeg gæti sagt meira um þetta atriði, ef jeg teldi þess þörf. En jeg ætla, að þeim mönnum, sem vilja skynja og skilja hið sanna í þessu atriði, megi verða það ljóst af því, sem þegar er sagt. Að eins skal þess getið, eptir því sem dr. V. G. hefur sjálfur sagt mjer, er hann var að hreyfa stjórnarskrármálinu, að þá var greinilega vakin athygli dr. V. G. á því, að Íslendingur, er væri ráðgjafi Íslands, gæti eigi komið eins miklu til leiðar fyrir Ísland í ríkisráðinu og danskur ráðgjafi, er væri líka Íslands ráðgjafi, svo sú breyting yrði fremur tjón en ávinningur fyrir Ísland. Það virðist nú svo, sem dr. V. G. hafi gleymt þessu, enda er það von, því hann hefur haft margt að hugsa! En jeg vona, að hann minnst þess þeim mun betur hjer eptir. Líka vona jeg, að hann hafi það hugfast, sem hæstarjettarmálaflutningsmaður Octavius Hansen sagði 6. nóvbr. s. l. í ræðu móti honum í stúdéntasamkundunni, að það væri einskisvert fyrir Ísland, að fá sjerstakan ráðgjafa, ef hann sæti í ríkisáðrinu; hann ætti engin mök við ríkisráðið að hafa.

IV.

Nú hefur verið frá því skýrt, hverjar breytingar yrðu á stjórn Íslands, ef stjórnarskipunartillögur þær, sem þingm. Vestm. flutti á alþingi í sumar, yrðu samþykktar. Hluttaka landshöfðingja í löggjöf landsins yrði af honum tekin og flyttist til Kaupmannahafnar; æðsta innlenda framkvæmdarvaldið færi og þangað. Danskur maður, er skildi og talaði íslenzku, yrði ráðgjafi og kæmi á þing; stjórnarflokkur risi upp í landinu og ráðgjafinn yrði foringi hans. Hann fengi öll ráðin á Íslandi í sínar hendur, en erlendis væri hann alveg magnlaus og ráðalaus til þess að fá þeim málefnum Íslands framgengt í ríkisráðinu, sem ágreiningur væri um, og Íslendingar stæðu uppi ráðalausir og fengju ekkert að gert gagnvart ráðgjafanum, en kroppuðu augun hver úr öðrum.

Og þetta eiga Íslendingar að kaupa með því að breyta 61. gr. stjórnarskrárinnar þannig, að eptirleidis

verði ómögulegt að gera neina stjórnarskrárbreytingu, nema ráðgjafinn beinlínis óski þess.

Það hefur verið sagt um þau ákvæði í 61. gr., sem skylda stjórnina til þess að leysa upp alþingi þá þegar, að þau væru einungis ritvilla og þess vegna einskis verð. Jóni forseta Sigurðssyni hafi aldrei komið slíkt til hugar. Hvað sem hæft er í þessu, þá er hitt víst, að Jón Sigurðsson barðist fyrir betri og sjálfstæðari stjórnarskrá, en vjer fengum; hann vildi heldur halda áfram baráttunni, en að taka hverju því, sem í boði var. Hann vildi fá góða stjórnarskrá, og þeirri stjórnarskrá kærði hann sig eigi um að breyta, og var það viturlega hugsað, því það er mikilsvert fyrir hverja þá þjóð, sem eignast hefur góða stjórnarskrá, að gæta hennar vel, og þess vegna reisa menn skorður við því, að eigi verði of auðvelt að breyta slíkum skrá, svo þjóðin týni eigi stjórnfrelsi sínu á einhverri ógæfustundu, er að höndum kann að bera.

Hefðum vjer fengið góða stjórnarskrá, væru ofannefnd ákvæði í 61. gr. óþörf, en nú fengum vjer ófullkomna stjórnarskrá, og þess vegna er 61. gr. góð eins og hún er.

En hvernig víkur því við, að nokkrir málsmetandi menn, þingmenn og blaðamenn, hafa viljað ganga að slíkum breytingum, breytingum, sem ganga í gagnstæða átt því, sem hefur verið barizt fyrir um langan aldur, breytingum, sem öllum ætti að vera augljóst, að eru hin allra mesta vitleysa, ef menn hugsa um heimastjórn í sjermál-um vorum á Íslandi?

Það fara sögur af því »yfir fjöll, yfir höf«, hvernig þessu sje varið, en jeg vil eigi minnst á þær, enda þótt að fyrir mig hafi þau atvik borið, sem í raun rjettri sýna mjer, hvað satt er í sögum þessum. Mjer er óljúft að tala um slíkt, en jeg vil láta það nægja, að minna menn á það, að þegar um önnur eins mál er að ræða og velferðarmál þjóðarinnar, mega þeir fáu útvöldu menn, sem eiga að ráða slíkum málum til lykta fyrir þjóðfjelagið, alls eigi líta á sinn eigin hag og væntanlega stundarhesð, heldur verða þeir eingöngu að fara eptir því, hvað best er fyrir þjóðina í heild sinni, fyrir framtíð hennar og farsæld. Menn mega aldrei láta sjer það úr minni líða, að vjer

erum í raun rjettri eins og vegfarendur í þjóðfjelinu. Það skiptir þjóðfjelaðið engu, þótt sárfáir einstaklingar þess, sem áður eru allvel á veg komnir, fái 1 eða 2 þúsundum króna meira á ári til þess að lifa af, eða komizt nokkrum stigum hærra á tignarskrá ríkisins, en hitt skiptir miklu, að sem flestir einstaklingar í þjóðfjelinu fái að njóta sín og inna það af hendi, sem öllum getur að notum orðið, öldum sem óbörnum. Það er því brot gegn mannfjelaðsskyldunni, að standast eigi hverja þá freistingu, sem að höndum kann að bera, þegar um slík allsherjarmál er að ræða, og brotið er þeim mun verra, ef það er framið af nokkrum þeim manni, sem þjóðfjelaðið hefir sýnt það traust, að fela honum umboð sitt í vanda- og velferðarmálum sínum.

En jeg vík frá þessu og læt hugann líða yfir það, sem ritað hefur verið og rætt í heyranda hljóði um landsstjórnarmál vor á síðustu 25 árum. Þá verður fyrir mjer tvennt, sem hefur fest djúpar rætur hjá þjóðinni og gert ýmsa menn meira eða minna blinda í stjórnarskrármáli voru. En það eru hinar sífeldu skammir og hinar endalausni niðrunartilraunir um hina æðstu innlendu stjórn landsins og stjórnarfyrríkomulag vort, og allt hið mikla gaspur um ábyrgðarleysi landshöfðingja. Þetta samlagar sig og veltur eins og þung móða yfir byggðir landsins og rífur menn með sjer í fumi og fátí, svo menn gá eigi að, hvað þeir gera. Þess vegna er það, að ýmsir af hinum merkustu mönnum landsins geta í fuminu og fátinu fallizt á hina gífurlegu vitleysu, sem minn gamli, góði kunningi dr. V. G. flutti á alþingi í sumar, og af því, að hún er allglæsileg ásýndum í gulli lögðum tignarklæðum.

Upptökin að þessu faraldi, ef svo má að orði kveða, eru þau, að hvorki var landshöfðingjaembættið stofnað að óskum Íslendinga nje stjórnarskráin gefin eins frjálssleg og þeir höfðu óskað. Þess vegna var hvorki landshöfðingjanum þegar í upphafi nje stjórnarskránni tekið með því hugarþeli, sem æskilegt hefði verið; þess vegna risu þegar upp sterkar aðfinningar og menn athuguðu það eigi, hve langt var stigið áfram á heimastjórnarleið Íslands. Í stað þess að hlynna að æðsta innlenda valdinu, landshöfðingja-valdinu, hafa ýmsir orðið til þess að reyna að rífa það

niður og tortryggja á allar lundir. Svo lítilsigldir blaðamenn hafa verið til, að þeir hafa skammað landshöfðingja bæði í tíma og ótíma, af því að þeir hafa með því getað sett á sig einhvers konar frjálslyndismerki í augum almennings, og það hefur verið þeim gróðavegur. Af því að sumir hafa orðið persónulega reiðir við þá menn, sem þetta vald hafa haft á hendi, þótt það hafi eigi verið nema af einhverri lítilfjörlegri ástæðu, þá hafa þeir látið aðfinningarnar og skammirnar dynja bæði í tíma og ótíma, og þannig skaðað meira embættið og landið, en sjálfan manninn. Þeir gleyma því, að landshöfðinginn er einungis um stund í stöðu þessari, en að æðsta innlenda valdið er hinn dýrmætasti rjettur þjóðarinnar, sem ætti að vera ævarandi. Í ákafanum gleyma þeir sjálfum sjer og gerast þeim fuglum líkir, sem sagðir eru allra fugla verstir, af því að þeir dríta í sín eigin hreiður. Þeir ata út sitt eigið land.

Þess vegna er það, að sumir þeir menn, sem mest hafa gumað og gasprað um þjóðfrelsi, eru nú orðnir svo ærðir, að þeir kjósa heldur að flytja allt hið æðsta vald út úr landinu, en að það sje hjá landshöfðingja. Þeir vilja gjarnan fá það í hendur ráðgjafa, sem sitji erlendis og að öllu sje undir stjórn dönsku ráðgjafanna, að eins ef sá núverandi landshöfðingi verði eigi ráðgjafi. Að fara þá leiðina, sem beinust og greiðust liggur fyrir, ef nokkur alvara er í mönnum, að fá yfirráð sjermála vorra inn í landið og auka vald landshöfðingjans, dettur þeim eigi í hug; þeir segja, að þjóðin vilji það ekki, ef á það er minnst við þá.¹⁾ Svo berja þeir við ábyrgðarleysisinu.

En það er eigi rjett, að landshöfðingi sje alveg ábyrgðarlaus. Stjórnarskráin segir svo í 3. gr.: »Finni alþingi ástæðu til að bera sig upp undan því, hvernig landshöfðingi beitir valdi því, sem honum er á hendur falið, ákvarðar konungur, er alþingi fer þess á leit, í hverju einstöku tilfelli, hvort og hvernig ábyrgð skuli komið fram á hendur honum«.

Þessi ábyrgð er auðvitað eigi eins sterk og æskilegt

¹⁾ Dr. V. G. kallar það »að tala út í loptið, að heppilegra mundi að auka vald landsh., en að fá sjerstakan ráðgjafa«, er búsettur sje í Kaupmannahöfn! Alpt. 1897, B, 33.

væri, en hún er þó eflaust eins góð, og ef til vill betri í framkvæmdinni heldur en ráðgjafaábyrgð sú, er dr. V. G. flutti í sumar og sömu mennirnir hafa gumað allmikið af. Ef landshöfðingi gerði sig sekan í einhverju verulegu afbroti og alþingi kærdi hann, er alllíklegt, að konungur ljeti hann eptir tillögu ráðgjafans sæta ábyrgð. Menn verða líka að gæta þess, að bæði ráðgjafar og landshöfðingi eru almennum lögum háðir eins og aðrir menn, ef þeir gera sig seka í því, sem kemur í bága við þau. Í annan stað virðast menn leggja allt of mikla þýðingu í lagalega ráðgjafaábyrgð, að minnsta kosti eins og hún er hjá Dönum og víðar, og eins og um var talað í sumar, að hún yrði hjá oss. Eigi hún að fá verulega þýðingu í framkvæmdinni, þá þarf að vera vel um hnútana búið, bæði að því er ábyrgðarlög og dómstól snertir. Danskir ráðgjafar bera t. a. m. ábyrgð á stjórnarathöfninni, rjett eins og Íslands ráðgjafi ætti að gera eptir tillögum dr. V. G., en hvenær hefur Dönum komið það að gagni? Og þó standa þeir betur að vígi, hafa eiginn dóm, þar sem helmingur dómenda er valinn af efri deild, en hjá oss á annars lands dómur að dæma í málum móti ráðgjafanum. Ráðherrar Dana geta gefið út bráðabirgðarfjárlög þrátt fyrir alla ábyrgðina. Þeir geita t. a. m. veitt embætti svo sem þeim þóknast, svo jeg nefni eitthvað af því, sem prófessor H. Matzen telur sem ákæruefni. Eða hefur nokkur danskur ráðgjafi, síðan Danir fengu stjórnarskrá sína, orðið að sæta ábyrgð fyrir það, að einhver af þeim embættismönnum, sem undir hann hafa verið gefnir, hafi svikið fje af ríkissjóði, líkt og Fensmark gerði við landssjóð? Jeg held eigi. Að eins tvisvar sinnum hafa þeir verið ákærðir (1854 og 1877). Í fyrra sinnið var það fyrir stjórnarskrárbrot og fyrir brot gegn fjárlögunum. Svo fóru ráðgjafarnir þá geyst fram, að þeir viku nokkrum hinum beztu mönnum Dana úr embætti, Andræ, Hall og Monrad, af því þeir voru mótstöðumenn þeirra í landsstjórnarmálum. Sakirnar þóttu þungar á hendur ráðgjöfunum, en þó voru þeir dæmdir sýknir af ríkisdómi. Eins urðu málalokin 1877.

Vjer skulum, athuga betur ábyrgð og embættaveitingar. Nú sækja nokkrir menn um eitthvert embætti, er landshöfðingi skipar. Þeir eru misjafnir, en allir hafa þeir

fullnægt þeim skilyrðum, sem sett eru til þess að hafa rjett til embættisins. Setjum svo, að landshöfðingi skipi eigi þann, sem mest hefur til síns ágætis í embættið, heldur einhvern af hinum. Hann sætir engri ábyrgð fyrir það.

En hvernig gengur þetta, ef einhverjir lægri menn eiga að skipa menn í almennings sýslanir? Ekki betur, heldur ver. Og hvernig gengur þetta er almenningur sjálfur skipar í embætti? Vjer höfum reynsluna þar fyrir oss, síðan prestakosningar komust á. Er óhætt að segja, að aldrei hafi verðleikar umsækjanda verið freklegar fyrir borð bornir við embættaveitingar á síðari árum, en rjett við sumar brauðaveitingar, síðan söfnuðirnir tóku að veita prestembættin. Hver minnst á ábyrgð þar?

Jeg skal geta þess þegar, að það er rjett að gera meiri kröfur til æðstu stjórnenda landsins en almennings. Þeir hafa völdin og því aðra og meiri ábyrgð; en hins vegar hafa þeir líka meiri vanda og margs að gæta, sem menn athuga eigi, er menn kveða upp dagdóma sína.

En lítum á alþingismennina, þjóðarinnar útvöldu. Hvað gera þeir, þessir menn, sem tala mest um ábyrgðarleysið hjá landshöfðingja? Þegar þeir kjósa endurskoðunarmenn landsreikninganna, sem eru nokkurs konar rannsóknardómarar yfir fje landsins, þá brjóta þeir nú á síðustu árum hvað eptir annað hinar almennustu grundvallarreglur fyrir öllu slíku vali á mönnum, hvort sem um er að ræða val til slíkra rannsóknarstarfa sem endurskoðun landsreikninga, eða um skipun manna í rannsóknarnefndir eða í dómaraembætti. Þeir kjósa tvo bræður, og það er meginreglubrot. Skyldi nokkur stjórn í Norður- Mið- eða Vestur-Evrópu gera sig seka í slíku?

Hjer er nú sú mikla bót í máli, að því er snertir framkvæmdina á endurskoðuninni, að báðir þessir bræður eru valinkunnir menn, sem allir bera traust til, en þrátt fyrir það er það »princip«-brot frá þingsins hálfu.

Eða hvað gerðu margir löggjafar vorir í sumar, þessir menn, sem semja lög vor og ættu að vera öðrum til fyrirmyndar í löghlýðni og framar öðrum bera virðingu fyrir lögunum? 10 af þingmönnum neðri deildar tóku sig saman um það, að brjóta lögin og eyða alþingi eða neðri deild alþingis. En hver talar um

að láta alþingismenn sæta ábyrgð fyrir þetta? Enginn. Það er varla á afbrot þetta minnst, og þó er það í raun rjettri verra og margsinnis skaðvænlegra fyrir þjóðfjlagið en margt það, er hegningu varðar. Að eins til þess að koma í veg fyrir að ávarp, sem enga »pólítiska« þýðingu hefði haft, yrði samþykkt með 13 atkvæðum gegn 10, hika þeir sjer eigi við að fótum troða þinglögin, og það máttu þeir vita, að hvort sem ávarpið var samþykkt eða eigi, að þá mundi stjórnin vita, að 13 þingmenn stóðu á móti 10 að því sem stjórnarskrárbreytingarnar snerti. En auk þess að jafnháskaleg afbrot¹⁾ og þetta grafa grundvöllinn undan allri farsælli löggjöf landsins, og geta orðið að því átumeini, sem eyðilagt getur sjálfsforræði vort, stóð sjerstaklega á í sumar, er brot þetta var framið. Þingið þurfti fyrir þjóðarinnar hönd að þakka konungi fyrir hin stórkostlegu landskjálftasamskot; hann var frumkvöðull þeirra og honum voru þau mest að þakka. En þessir 10 menn hugsa eigi um það, þótt þjóðin sýni konunginum þá ókurteisi, að þakka eigi fyrir gjafirnar, og hún og þingið standi sem afglapi fyrir konunginum. Það stendur þeim á sama. Annars er þetta enn undarlegra, þar sem þó neðri deild hafði samþykkt ávarp til ráðaneytisins um að þakka öðrum gefendum fyrir gjafirnar, en konungi og drottningu er ekki þakkað.

1238 var eitthvert hið mesta ófriðarár, sem hefur yfir Ísland gengið. Þá var »eytt alþingi og þótti það ódæmi«, segir í Flateyjarannál. Þetta var á miðri Sturlungaöld og þó var það undur og þess engin dæmi. Menn höfðu áður barizt á alþingi; menn höfðu áður reynt það að verja móttöðumönnum sínum að koma á þingið, en að eyða þingi hafði eigi áður komið fyrir. Þá eyddu menn þingið með vopnum, nú munnhöggvast menn og eyða þingið með því að ganga burt af fundi; öldin er önnur og því er aðferðin önnur, en verkið er hið sama og afleiðingin hin sama.

Hvað sem alþingismenn gera, þá bera þeir enga lagalega ábyrgð fyrir það. Kjósendur geta ekkert gert

¹⁾ Þess ber að minnast, að nokkrir þingmenn hafa áður gert sig seka í slíku lagabroti, t. a. m. 1889, og er það engin bót í máli.

þeim, nema að kjósa þá eigi aptur til þingsetu, þegar kjörtíminn er útrunninn.

Þegar því þessir menn eða blaðamennirnir sumir hrópa sem hæst um ábyrgðarleysi landshöfðingjans, þá eiga þeir að stinga hendinni í sinn eigin barm, og þá munu þeir sjá, að það er hin siðferðislega ábyrgð, sem er hin þýðingarmesta og grundvöllurinn undir allri ábyrgð; og er menn gæta þess, hve óteljandi það er, sem gera má án þess að sæta lagalegri ábyrgð fyrir, þá munu menn sannfærast enn betur um það, að siðferðislega ábyrgðin er sú ábyrgð, sem mesta þýðingu hefur í allri reynd. Þess vegna verða menn að styrkja hana og efla, en það gerir enginn sá, er fótum treður lögin. Hver einstaklingur verður að vinna að þessu og sjerstaklega hinir kjörnu fulltrúar þjóðarinnar, alþingismennirnir. En það gera þeir best á þann hátt, að vera samvizkusamir og rjettlátir í orðum sínum og gjörðum, bera virðingu fyrir lögunum og sýna það í verkinu, í einu orði vera þar til öðrum fyrirmyndar.

Enginn skilji það, sem hjer að ofan er sagt, svo, að jeg vilji gera lítið úr lagalegri ábyrgð í sjálfu sjer, nje að jeg vilji eigi að búið sje sem best um hana. En eins og hún er og eins og hún hefur reynzt í framkvæmdinni gagnvart æðstu embættismönnum ýmsra landa, þá er hún næsta lítil og ekki aðalatriðið. Svo er hún hjá Dönum og svo mundi hún verða hjá oss. En sjerstaklega verður hún máttlaus í munni þeirra manna, sem lítalsvirða lögin sjálfir og vanda eigi gjörðir sínar, er þeir taka þátt í landsstjórnarstörfum.

Svo er þá hitt, að stjórnarskráin sje óhafandi og óþolandi.

Það er eigi þokkasælt verk, að mæla stjórnarskrá vorri nokkra bót nú sem stendur. Það gengur svo ávallt, er allir leggjast á eitt að rífa eitthvað niður, hvort sem það er verk eitthvert, maður nokkur eða eitthvað annað, að þá er miklu hægra að fylgja með straumnum, en rísa á móti honum. Að fljóta með er engu löðurmenni ofvaxið. En er menn ræða um stjórnarskrána á Íslandi, er það nú orðin tízka, að segja þar að hún sje óhafandi og óþolandi, og þar fram eptir götunum. Þetta segja vitrir menn sem óvitir, orðvarir sem orðhvatir, tignir sem ótignir.

En því er svo farið, að jafnvel þótt menn vilji

dæma um svo illa ræmdan grip eins og stjórnarskrá vora, þá verða menn þó að nota þá greind, sem mönnum er gefin, og auk þess afla sjer töluverðrar þekkingar, til þess að geta dæmt rjett. Hver sá sem vill gera það, hann verður að athuga það, sem hún veitir, og það, sem hana vantar, bera hana saman við aðrar stjórnarskrár og stjórnarskipanir fyr og síðar, bæði hjá oss og öðrum þjóðum. Menn munu þá komast að raun um, að betur eigi við að nota orðið ábótavant en óhafandi og óþolandi um stjórnarskrána, og að hún hefur mikla kosti og mikla galla; kostum hennar mega menn eigi týna, en galla hennar verða menn að laga. Menn munu líka sjá þá, að þrátt fyrir gallana er stjórnarskipun Íslands betur fyrir komið nú, en nokkru sinni áður á sjö undanfarandi öldum, og þar með er töluvert sagt. Verkin sýna þess merki, að hennar aðalkostur, ljárveitingarvaldið, er góður.

Allt þetta öfugstreymi og ósannngirni, fum og fát í skoðunum manna og dómum um stjórnarskrármálið gerir það skiljanlegt, hvernig margir Íslendingar gátu breytt í sumar. Daglega kemur það líka í ljós, að menn hafa eigi enn áttað sig á aðalatriðum máls þessa. Ef marka má það, sem blöðin¹⁾ hafa skýrt frá þingi í sumar, þá hafa ýmsir þingmenn, og það jafnvel sumir lagamenn, sagt að eigi væri nema um tvennt eða þrennt að velja í stjórnarskrármálinu. Dr. V. G. hefur og sagt líkt og hið sama bæði fyrir og eptir þing, og að líkindum einnig á þingi. Hann hef jeg heyrt síðast segja, að ekki væri nema um tvennt að velja, tillögur sínar eða frumvarp Benedikts Sveinssonar! Eitt Reykjavíkurblaðið hefur þó stungið dr. V. G. alveg út, því það hefur sagt, að ekki væri um annað að gera, en að segja skilið við Danmörku, eða þá fallast á tillögur dr. V. G.! Það má segja, að örskammt er öfganna á milli. Þá hefur enn eitt blaðið sagt, að þjóðin síðan 1874 hafi ekki haft neitt fast stefnuákvæði í hinni æðri pólitik að fara eptir!

Svo jeg víki fyrst að því, sem síðast er talið, þá skal þess getið, að síðan Íslendingar um 1832 tóku fyrst

1) Því miður var eigi komið meira til Kmhafnar af umræðunum um stjórnarskrármálið í alþingistiðindunum, en fyrsta umræða í neðri deild, er ritgjörð þessi er skráð.

alvarlega að vinna að endurbótum á stjórnarskipun sinni, þá hafa þeir í raun rjettri ávallt haft eina og hina sömu stefnu fyrir augum, heimastjórnarstefnuna, þ. e. að flytja yfirráð hinna sjerstaklegu mála sinna inn í landið. Þetta hefur verið takmark þeirra, og að þessu hafa þeir unnið með meira eða minna fylgi. Sjerstaklega hefur aldrei verið frá þessu vikið síðan 1874 fyr en í sumar, og er menn um undanfarin ár hafa deilt í þessu máli, þá hefur það verið um, hve langt skyldi stigið eða hve mikils skyldi kafið í einu, en stefnan var hin sama¹⁾ hjá báðum flokkum. Svo var það 1889.

Og að því er hitt snertir, að eigi sje nema um tvennt eða þrennt að velja, þá er það hin mesta fjarstæða. Það er um margt að velja. Menn mega eigi rugla þessu saman við það, að eigi eru nema tvær aðalstefnur til í þessu máli, annaðhvort að flytja æðstu yfirráðin inn í landið eða að draga þau út úr landinu. En að því er hvora stefnuna snertir, þá er þar um mjög margt að velja. Breytingarnar geta verið því nær óteljandi, stigin eru hugsanleg svo mörg á hvorri leið, sem haldin er.

»Á hvorri leið, sem haldin er«!

Það er hart, að þurfa að segja þessi orð! Eins og það í raun rjettri geti verið nokkrum efa bundið fyrir Íslendinga, hvora leið þeir skuli halda.

Það ætti eigi að vera svo. Þeir ættu eigi að hafa um annað að velja en mismunandi stig á heima-stjórnarleiðinni.

En »pólitisku« ósköpin, blindnin og afglöpin, sem yfir landið dundu í sumar, neyða oss til að nefna hina leiðina mönnum til varúðar.

V.

Jeg hef þá íhugað nokkuð hjer að framan, hvernig á því stendur, að svo margir hafa getað litið við og enda litizt á breytingartillögur dr. V. G.

¹⁾ Þegar um stefnuna er að ræða hjá þjóðinni, þá getur það eigi komið til greina, að sumir þingmenn, einkum meðal hinna konungkjörnu, hafi verið á móti stjórnarskrárbreytingum, því að þeir hafa eigi komið með breytingar í aðra átt eða stefnu og hefur eigi heldur dottið slíkt í hug.

Jeg hefði nú helzt kosið að láta vera úttalað um þetta og víkja máli mínu að nokkrum breytingum samkvæmt heimastjórnarstefnunni, en það er svo margt, sem þarf að athuga. Jeg verð að minnast áður nokkru nánar á blöðin, og það tvennt, sem var svo tíðrætt um og mest um deilt, aðferð dr. V. G. og setu ráðgjafans í ríkisráðinu.

Það er annars eptirtektaverð hluttaka blaðanna í stjórnarskrármálinu í sumar. Mörgum þykir það undarlegt, hve lítið þau hafa gert til þess að skýra málið fyrir mönnum, en ef betur er að gáð, verður þetta velþskiljanlegt. Sumir blaðamennirnir hafa fremur haft það fyrir mark og mið á einhvern hátt að hamra í gegn ákveðinni breytingu, en að skýra það; þeir hafa fremur hvatt menn til að þjósnað eitthvað áfram, en leitast við að íhuga málið rækilega með stillingu, rökum og staðfestu. Sum blöðin lögðu því nær árar í bát, og það var eins og þau vissu eigi, hvað þau ættu að segja, eða hverju þau ættu að fylgja. Til þess þó að segja eitthvað, þegar menn hömuðust á þingi og sum blöðin flóðu yfir af stjórnarskrárgreinum, þá sögðu þau einhverja vitleysu út í hvippinn og hvappinn. Þjóðólfur gamli vissi þó vel, hverju hann vildi fylgja, en það var eins og honum væri svo þungt innanbrjósts, að hann gæti eigi vel komið upp úr sjer neinu orði.

Það var eiginlega að eins Ísafold og Dagskrá, sem sýndu dug og tóku mikinn þátt í umræðum um þetta mál um þingtímann, því Þjóðviljinn ungi, sem kom út í Reykjavík um þingtímann og vanur er að skrafa drjúgum um landsstjórnarmál, hafði meira en nóg að gera að breiða dula yfir liðhlaup og fráfall ritstjóra síns og hilma yfir knjefall hans fyrir ráðgjafa dr. V. G. Það var auðvitað happ fyrir dr. V. G. að geta fengið ritstjóra þessum nóg að gera og lokað fyrir munninn á honum og »umvent« honum með því, sem hann kvaðst geta ábyrgzt, en hitt var eigi minna vert fyrir hann, að fá í lið með sjer duglegasta og stærsta blaðið á Íslandi, er tveir af hinum ritfærustu blaðamönnum rita í.

Það er varla efi á því, að Björn Jónsson ritstjóri Ísafoldar er sá af ritstjórum vorum, sem hefur dýpsta þekkingu á hag Íslands og málum. Meðritstjóri hans,

Einar Hjörleifsson, hefur eðlilega eigi nærri eins mikla þekkingu á landsins málum, en ýmislegt af því, sem hann hefur ritað síðan hann kom vestan um haf, ber vitni um að sjóndeildarhringur hans er allvíðtækur, svo að því leyti bætur hann upp ýmsa blaðamenn vora, og er þess engin vanþörf.

Þegar þetta er athugað og hvílíkir menn það eru, sem stýra Ísafold, þá er það því undarlegra, að blaðið skuli hafa getað fylgt tillögum dr. V. G. með því kappi, sem það hefur gert, og það alveg eins og þær komu frá dr. V. G. Blaðið söðlar alveg um, þegar doktorinn kemur heim með tillögur sínar og Einar Hjörleifsson frá útlöndum. Það gleymir fortíð sinni; það einskis virðir allt það, sem það hefur áður sagt um stjórnarskrármálið. Hver greinin rekur nú aðra með tillögum dr. V. G. Allar eru þær sama markinu brenndar; engin þeirra hefur það mörk og mið, að leita hins rjetta í máli þessu og skýra það á alla vegu. Margar þeirra eru prýðilega vel ritnar, en allar miða þær að því, að gylla breytingartillögurnar og mæla þeim bót; sumar þeirra ganga svo langt í því, að þær mega helzt heita skáldskapur t. a. m. greinin 3. júlí (í 46. blaði): Hverju eigum vjer að svara? Þar er engin málsgrein rjett, sem hægt var að breyta; öll lýsing greinarinnar er rammskökk frá upphafi til enda; hún er tilbúningur, ginningar eða skáldskapur.

Jeg efast eigi um, að allar þessar greinar eru eptir sama manninn, skáldið, sem í ritstjórninni situr. En það er annað að yrkja vel en útskýra vel og rjett, á hvern hátt stjórnarstörfin gangi og hvernig bezt og tryggilegast verði um þau búið. Það þekkja þeir bezt, sem annaðhvort taka mikinn þátt í þeim, eða fá færi til þess að kynna sjer vel allt stjórnarfyrikomulagið samkvæmt lögum, og auk þess athuga alla afgangiðslu málanna í stjórnarstofnum og hvernig störfum manna er þar hátað.

En það hefur höfundur greina þessara sýnt, að hann hefur lært fyrir vestan haf að róa með kappi og jöfnu fylgi fyrir einhverjum málstað. Því aldrei hefur undirróður verið sóttur með jafnmiklu þoli í neinu blaði á Íslandi og í Ísafold í sumar.

Það er eigi að vita, hvernig þetta hefði farið, ef Einar Benediktsson hefði eigi verið til varnar með Dagskrá sína.

Hann stóð þó ver að vígi, því blað hans er ungt, og hafði eigi komið undir sig föstum fótum nje unnið almennings traust. Eins og kunnugt er, heldur hann fram stefnu föður síns, en Benedikt Sveinsson er betur lagadur til þess að kveykja hug og tendra gneistaflug meðal manna, en að halda þeim saman að máli og fylgja þeim beinustu og greiðustu leiðina. Hann er ósamvinnuþýður og óverksýnn; þess vegna getur hann svo fátt til lykta leitt af þeim málum, sem hann hefur barizt fyrir.

Það er eins og menn hafi óttast sömu eiginleikana hjá E. B., en hvað um það, þá á hann þó þakkir og lof skilið fyrir það, að hann hefur ritað af meiri kurteisi og varast fremur persónulegan skæting, en flestir aðrir blaðamenn á Íslandi. Nú hefur hann gerzt nokkuð hvassari í orðum í sumar og stundum verið nokkuð persónulegur, en hann hefur átt við ramman reip að draga, og ekki hafa heldur sumir mótstöðumenn hans eða forvígismenn breytingartillaganna verið vandari að vopnum. En þar sem hann hefur höggvið næst, hefur það snert »pólítiska« framkomu manna. Að vísu hef jeg ekki lesið hverja grein í Dagskrá í sumar, en jeg hef heldur aldrei sjeð hann sökkva sjer svo djúpt í ákafanum, að hann hafi tekið að uppnefna menn eða hann hafi talað um brækur manna o. fl. þess háttar, sem sum hin blöðin gera, nema að því undanteknu, að hann kallaði dr. V. G. »excellence«. Það hefði hann vitanlega betur látið ógert enn sem komið er, en þó er orð þetta hið mesta tignarnafn.

E. B. er eigi ávallt eins ljós í riti og nafni hans í Ísafold; þess vegna greiða sumar greinar hans eigi eins vel úr málum nje skýra þau sem æskilegt væri. En málstaðinn hafði hann í sumar miklu betri, og það varð honum að liði, en Ísafold að óliði.

Það er annars illa farið, hve lítið blöðin yfirleitt hafa gert til þess að skýra þetta mál vel og greinilega fyrir mönnum. Hvernig stendur á því? Skoða blöðin slíkt eigi skyldu sína eða skilja þau það eigi sjálf?

Það væri sorglegt, ef svo væri.¹⁾

¹⁾ Í Andvara XXI. ári, bls. 100, hefur sjera Sigurður Stefánsson kveðið upp merkan og eptirtektaverðan dóm um framkomu blaðanna í stjórnskrármálinu. Er auðsjeð, að hann hefur sjerstaklega haft það blað fyrir augum, sem hann er kunnugastur.

En blaðamennirnir verða að hafa það hugfast, að þeim er lagt mikið vald í hendur og að þeir hafa því alvarlegum skyldum að gegna. Þeir eru leiðtogar þjóðarinnar í mörgum greinum, ef þeir eru eins og þeir eiga að vera.

VI.

Allmikið hefur verið rætt um aðferð dr. V. G. í þessu máli og hvers vegna stjórnin lagði eigi sjálf frumvarp fyrir alþingi.

Mjer finnst dr. V. G. hafa orðið fyrir allröngum dómum. Honum hefur verið hallmælt mjög mikið fyrir sumt, sem hann á enga vanþökk skilið fyrir, en hins vegar hafa menn eigi litið á sumt það, sem mikil hætta var að, heldur höggvið þar sjálfir í sama farið.

Menn hafa mjög lastað hann fyrir það, að hann hafi talað við stjórnina um þetta mál, að hann hafi ritað þingmönnum launungarbrjef um það og að hann hafi flutt frumvarp um það inn á þing.

Það er nú eigi rjett að lasta neinn þingmann eða mann yfir höfuð, þótt hann tali við ráðgjafa Íslands um landsmál. Hver maður hefur rjett til þess, en allt er komið undir því, hvernig það er gert, en um það er jeg mjög hræddur, að þar hafi stundum eigi tekizt sem best fyrir dr. V. G. Sjerstaklega var það framhleypt af honum að fara að gerast milligöngumaður, því það er landshöfðingi, og mátti hann eigi án hans vitundar reyna það, enda ætla jeg engan efa á því, að dr. V. G. hafi breytt mjög ranglega gagnvart landshöfðingja.

Þá er hitt, að hann ritaði þingmönnum. Hverjum þingmanni er fyllilega heimilt að ráðfæra sig við aðra þingmenn um þau mál, sem þingið varðar, og er eigi rjett að finna að því. En er þingmenn tóku máli hans illa, þá átti dr. V. G. að athuga það betur og halda eigi lengra. Fáeinir þingmenn urðu til þess að birta brjefið, og var það eigi fallega gert. Hver þingmaður hefði átt að vera því vaxinn að svara því á rjettan hátt, eða að láta því ósvarað. Skammirnir dundu nú yfir dr. V. G., en við það kom þrjózka í hann og kapp; hann tók nú miklu meira að hugsa um að koma sínu fram, en að athuga, hvernig hann gerði það, og hvort gott eða illt leiddi af því. En að því er aðferðina snertir, þá er

það óheppilegt að fara í launkofa með »pólitik« sína í slíku velferðar og vandamáli, sem stjórnaðarmálið er. Háskólakennari Gísli Brynjúlfsson sagði eitt sinn í riti, að það væri eins og menn fyrirverðu sig fyrir »pólitik« sína, er menn gerðu það, og er mikið hæft í því.

Auðvitað hefur dr. V. G. gert þetta af því, að hann óttast að ákafa sumra mótstöðumanna sinna, og af því, að hann hefur ætlað að hann mundi fremur geta komið málinu áfram á þennan hátt. Hann hefur í ár notað aptur þessa pukurs aðferð, en um það hefur hann eigi verið svo einráður — að því er hann sjálfur segir og enda auðskilið er —, að honum sje mjög sök á því gefandi. Aptur á móti er það hans sök, að hann nú reynir sem mest hann má að fá þingið rofið, til þess að reka þessar tillögur sínar í lög, áður en að almenningur fái áttað sig á þeim. Það er eina sigurvonin hans. Hann sjer að máttarviðirnir undir hinu »pólitiska« hrófatildri sínu eru svo grautfúnir, að hann treystir sjer eigi til þess að halda liðsmönnum sínum saman þangað til 1899.

Að því er þriðja atriðið snertir, þá er því skjótt svarað, að eigi er rjett að ásaka dr. V. G. fyrir það, að hann hefur flutt frumvarp sitt inn á þingið. Hann hefur fullan rjett til þess eins og hver annar þingmaður. Slíkt á eigi að hafa neina hættu í för með sjer, því þingmenn eiga að vera þeir menn, að þeir felli hvert það frumvarp, sem skaðvænlegt er fyrir fósturjörð vora. Hitt er annað, að æskilegt væri, að allir þingmenn væru þeir menn, að þeir flyttu einungis nýtileg frumvörp inn á þingið.

Menn misskilja líka dr. V. G., er menn tala um, að honum gangi illt til með baráttu sinni og að hann jafnvel sviki sitt eigið land. Jeg þekki hann mjög mikið og er sannfærður um, að hann vill Íslandi vel. En hann lítur nokkuð svart á ýmislegt heima, því mjer virðist hann hafa þá skoðun, að Íslendingar sjeu eigi enn sem komið er færir um að stjórna sjer sjálfir. Þess vegna vill hann flytja valdið út úr landinu. Líka er skoðun hans á sögunni eða mönnum sögunnar nokkuð einkennileg. Honum hættir mjög við að eigna einstökum mönnum framkvæmd þeirra verka, sem þeir eiga að eins þátt í og lengi hefur verið unnið að, að eins ef þeir hafa verið ötulir talsmenn þeirra, er þau voru ákveðin, enda þótt eigi hafi vantað

nema herzlumuninn til þess að koma þeim á, áður en þeir hafa komið til sögunnar. Aptur á móti hættir honum við að sjást yfir og virða of lítils verk þeirra mörgu manna, sem starfa í kyrþey. Það er eins og hann taki eigi eptir, hvernig verkin vaxa upp af litlu frækorni, ef svo má að orði kveða, upp af hugsun, sem breiðist út, festir rætur í hugum manna og menn velta fram og aptur með sjer, þangað til hún magnast svo, að hún verður í lög leidd og framkvæmd.

En af þessari skoðun dr. V. G. leiðir það aptur, að hann gerir langt of mikið úr þeirri þýðingu, sem sjerstakur ráðgjafi mundi hafa fyrir Ísland. Í þessu er fólgin aðalvilla hans, og allir mega nú skilja, hve valt og óhyggilegt það er, að byggja stjórnarskrárbreytingu eða stjórnarskipulag landsins á því, að einhver ákveðinn maður, sem vonar að hann geti komið miklu til leiðar, verði ráðgjafi fyrir landið, og engin trygging er einu sinni fyrir því, að sá maður verði ráðgjafi!

Þetta er að reisa stjórnarskipulag landsins á sandi.

Hitt er dálítið annað mál, hvort þessi einkennilega skoðun dr. V. G. eigi ekkert skylt við það, að hann sjálfur er maður duglegur, ófeiminn og ódeigur og treystir sjer vel til ýmsra verka, en um það skal jeg eigi ræða.

En að menn í upphafi hafa tekið dr. V. G. svo illa, hefur haft skaðleg áhrif á hann. Menn hafa eigi beitt rjettri aðferð gegn honum og hann geldur líku líkt. Mjer virðist hans góðu eiginleikar eigi hafa getað notið sín þess vegna á síðasta þingi. Hann sem 1895 rjettilega fann að mörgu vítaverðu hjá þingmönnum, hann gerir sig nú sekan í ýmsum þeim afbrotum, sem þingmenn geta gert sig seka í. Hann gengst fyrir eyðing þingsins og hann á enda hrossakaup við hinn alkunna skólakaupmann þingsins, þótt þeir enda hafi andstygd hvor á öðrum, efir því að dæma, sem ráða má af þeirra eigin orðum.

Jeg gat þess fyr, að það væri sumt hættulegt við tilraunir dr. V. G., sem menn hefðu lítið athugað. Að minni hyggju hefði Íslandi verið búinn af því hinn mesti háski, ef hann hefði fengið því framgengt. Jeg á hjer við tilraunir dr. V. G. við ráðgjafa Íslands, sem hann sjálfur hefur skýrt frá á fundum, til þess að fá hann í fyrra til að skipa þegar sjerstakan ráð-

gjafa fyrir Ísland, búsettan hjer í Kaupmannahöfn, er kæmi svo á þingið í sumar er var; átti hann svo að koma vitinu fyrir þingið og fá það til þess að samþykkja stjórnarskrár-breytingu þá, sem hann vildi hafa! Það varð nú Íslandi að happi, að ráðgjafi Íslands hefur þá skoðun, að samkvæmt stjórnarskránni geti ráðgjafinn eigi setið á þingi, og þess vegna var eigi hægt að framkvæma þetta.

Ef menn vilja hugsa um það, að draga sjermálastjórn vora inn í landið, eins og Íslendingar hingað til hafa viljað, þá var þetta voðalegt tilræði. Stjórnarskrármálið hefði auðvitað með þessu orðið leitt til lykta, en þó í raun rjettri að því er aðalatriði þess snertir að Íslendingum fornspurðum. Þetta þykir mjer illa gert, og þó dylst mjer það eigi, að dr. V. G. hefur ýmislegt sjer til afsökunar, bæði »aðalvillu« sína, sem gerir það að verkum, að hann ber eigi rjett skyn á þetta verk sitt, og það, að ýmsir Íslendingar hafa áður látið í ljósi, að æskilegt væri að Ísland fengi sjerstakan ráðgjafa, enda þótt hann væri í Kaupmannahöfn. Enn fremur hafa skoðanir dr. V. G. breytt mjög á ýmsum íslenzkum málum. Hann var t. a. m. á námsárum sínum svo rauður, að jeg gat eigi fylgt honum og var alveg hissa á honum í sumum málum, en nú er hann orðinn fráhverfur flestum ágreiningsmálum alþingis og stjórnarinnar. Jeg er raunar eigi svo mjög hissa á þessu, en jeg kalla það eptirtektavert. Hann bardist t. a. m. þá fyrir sjerstökum fána handa Íslandi, en nú má hann eigi einu sinni heyra lagaskóla nefndan, þrátt fyrir það að vjer höfum sjerstaka löggjöf.

Aptur á móti hefur ritstjóri Þjóðviljans unga, cand. jur. Skúli Thoroddsen, eigi allt þetta sjer til afsökunar. Eins og kunnugt er, hefur hann til skamms tíma í blaði sínu krafizt sem mests sjálfsforræðis fyrir Íslendinga, og þar er svo að sjá enn í þinglok, að hann vilji eigi að neitt sje afgert að þjóðinni fornspurðri. Eigi einu sinni þingmennirnir mega að hans skoðun greiða atkvæði að þjóðinni fornspurðri, þótt bæði þingsköpin og stjórnarskráin leyfi þeim það. Þess vegna hamast hann 25. ágúst í blaði sínu gagnvart meiri hluta neðri deildar, af því að hann »hefur hafnað stjórnarbótum þeim, sem í boði voru, og það að þjóðinni fornspurðri!«

Ög hann segir enn fremur:

»Þjóðinni er meinað, að greiða atkvæði um stjórnarskrármálið á löglegan hátt!«

Þetta er að vísu alls eigi rjett, þjóðinni er eigi meinað að greiða atkvæði um þetta mál, því hún getur gert það enn, á næsta þingi og fyrir næsta þing, ef þingið yrði rofið. Enn fremur hefðu þeir dr. V. G. og Sk. Th. getað komið á þingrofum, ef þeir hefðu viljað. Þeir og þeirra liðar þurftu eigi annað en að samþykkja breytingartillögurnar eins og meiri hluti þingsins samþykkti þær. Þá hefði orðið þingrof, og þá hefði þjóðin fengið færi á að fella burtu ákvæðið um að ráðgjafi Íslands skyldi eigi sitja í ríkisráðinu, ef hún hefði viljað.

En í annan stað er það undarlegt, að hr. Skúli Thoroddsen með sinni fortíð og allri sinni miklu umhyggju fyrir atkvæði þjóðarinnar skuli hafa farið á fund ráðgjafa Íslands, er hann var hjer staddur í Kaupmannahöfn í aprilmánuði 1897, í þeim erindum að styðja málstað dr. V. G. Ætlaðist hann eigi líka til að bezt væri að skipa þegar sjerstakan ráðgjafa fyrir Ísland, er kæmi svo á þing og mundi hann þá fá vilja sínum þar framgengt og stjórnarskrármálinu þar með lokið, enda mætti hann þá eiga þar liðveizlu vísa, sem Skúli Thoroddsen var?

Það segir sig sjálft, að ekkert gagn var í þessu, nema því að eins að hinn núverandi landshöfðingi yrði eigi ráðgjafi.

Þótt þetta kunni vel að vera í mesta máta einkennilegt fyrir hr. Sk. Th., þá er það þó engu að síður undarlegt, að þetta mátti og átti að afgera að fornspurðri þjóðinni.

En það varð Íslendingum að happi, sem þeir sízt munu hafa búizt við, löghlýðni eða samvizkusemi ráðgjafans. Hún varð þjóðinni þarna til frelsis.

En þarna má sjá afleiðingar af því, að hr. Sk. Th. þykir æðsta innlenda valdið einskisvert. Hann hefur skammað landshöfðingja svo lengi, að hann sjálfur er farinn að trúá því, að landshöfðingjavaldið sje einskisvert og það standi alveg á sama fyrir Ísland, þótt meginýfirráð sjermála landsins sje einhvers staðar erlendis.

Það er auðskilið hvers vegna stjórnnin sjálf lagði eigi breytingartillögurnar fyrir alþingi.

Það er auðsætt, að það hefur verið af því og engu öðru, en að stjórnin vildi eigi bjóða Íslendingum það, sem hún gat eigi ímyndað sjer að þeir mundu vilja líta við, og taldi sjálfsagt, að þeir mundu fella þegar¹⁾. Stjórninni er það vel kunnugt, að Íslendingar hafa ávallt krafizt að flytja yfirráð sjer-mála sinna sem mest inn í landið, og að það er allt annað en það, sem breytingartillögur dr. V. G. miða að.

Hitt er annað mál, er alþingismaður kemur og býðst að flytja slíkar tillögur og biður um það, að hún þá lofi honum að gera það, ef hann vill eiga það á hættu að fara flatt á því, og að hún þá lýsi því yfir, að hún fyrir sitt leyti muni ganga að slíkum tillögum.

En þótt dr. V. G. kunni að virðast svo, að hann með mestu lægni og stjórnkænsku hafi getað unnið bilbug á ráðgjafa Íslands og fengið hann til þess að sinna stjórnarskrármálinu, þá er það þó eigi svo. Mjer er það fullkunnugt, að ráðgjafinn fyrir Ísland var fús á að gera nokkrar breytingar á stjórnarskipun Íslands, áður en dr. V. G. varð alþingismaður, ef Íslendingar væru eigi of frekir í kröfum sínum, en það þótti honum þeir vera mjög úr hófi.

VII.

Um ekkert var deilt meira í sumar en það, hvort sjerstakur ráðgjafi Íslands ætti að sitja í ríkisráðinu eða eigi.

Það er mál sannarlega þess vert, að það sje ihugað, og deilan um það í sumar er að ýmsu leyti eptirtektarverð og lærdómsrík.

Til skýringar því, hve þýðingarmikið mál þetta er, skal hjer getið skoðana nokkurra merkra manna, er um það hafa nýlega fjallað.

Út af hreyfingu þeirri, sem dr. V. G. hafði komið af stað, flutti Ísafold ritstjórnargrein 13. maí 1896 um sjálfstjórnarkröfur Íslands; þar segir svo: »Aðalhnúturinn er í raun og veru samband Íslandsráðherrans og ríkisráðs-ins. Yrði sá hnútur höggvinn sundur, er ekki lengur að deila um »ríkiseininguna.«»

¹⁾ Dr. V. G. hefur sagt mjer það sjálfur sem ekkert launungarmál, að ráðgjafi Íslands hafi orðið alveg hissa, er hann sagði honum, hve margir þingmenn hefðu fallizt á brt. tillögur hans.

6. oktbr. 1896 tekur ritstjóri Ísafoldar Björn Jónsson þetta enn skarpar fram. Hann kallar þetta fyrstu og og sjálfsögðustu kröfuna, og þykir ekki lítandi við nokkrum samningatilboðum af stjórnarinnar hálfu, meðan ekki fengist framgengt algerðum skilnaði ríkisráðsins og hinna sjerstöku landsmála vorra. »Samband vort við ríkisráðið«, segir hann enn fremur, »er sá hnútur, sem vjer verðum að fá leystan, áður en vjer getum gert oss von um það, sem öll stjórnarbaráttan er fyrir háð: innlenda stjórn með ábyrgð fyrir alþingi. Meðan ekki fæst breyting í því efni, er ekki annað sýnilegt, en að allar stjórnarbotartilraunir verði einbert kák, sem ekki er lítandi við, því síður neinu til kostandi«.

Sömu skoðun lætur Guðlaugur sýslumaður Guðmundsson í ljósi í Ísafold 12. septbr. s. á. Hann getur þess fyrst, að breytingin, sem dr. V. G. talar um í launungarbrjefi sínu, »sje í heild sinni spor í öfuga átt, dragi æðsta umboðsvaldið út úr landinu í stað þess að eitt aðalatriðið er, að gjöra það alinnlent«. Síðar segir hann í sömu grein: »Dr. V. telur það ómögulegt, að sjerstök mál Íslands verði undanþegin afskiptum ríkisráðsins, en það er nú samt — bæði frá »praktisku« og þó einkanlega frá »theoretisku« sjónarmiði — höfuðatriðið, hið fyrsta og fremsta í allri endurskoðunarbaráttu Íslendinga«.

Ekki gerir ritstjóri Þjóðviljans unga, hr. Skúli Thór-oddson, minna úr þýðingu þessa máls. Hann segir 11. júlí 1896, að þrennt sje aðalkjarninn í stjórnarbotakröfunum og telur það fyrst, »að hin sjerstaklegu málefni landsins, sem upp eru talin í 3. gr. stöðulaganna 2. jan. 1871, sjeu ríkisráði Dana óviðkomandi, liggi undir úrskurð Íslandsráðherrans eins, en ekki annara ráðherra konungs«.

Að lokum má geta þess, að meiri hluti alþingismanna 1895 leit svo á þetta atriði, að þeir settu það efst á blað í þingsályktunum sínum um stjórnarskarmálið. Það var eigi af því, að minni hlutinn væri eigi samþykkur þeim í þessu, að hann samþykkti eigi þingsályktanirnar, heldur af því, að hann vildi ganga lengra og samþykkja frumvarpið frá 1886 og 1894.

Eins leit alþingi á þetta mál 1891, er það því nær í einu hljóði í báðum deildum samþykkti þingsályktun um,

að ráðgjafinn fyrir Ísland skyldi eigi sitja í ríkisráðinu, að því leyti er snerti hin sjerstaklegu málefni Íslands. Flutningsmennirnir töldu þetta höfuðatriðið í allri stjórnarskrárbaráttunni.

Það má með sanni segja, að allir merkir Íslendingar, sem um þetta mál hafa fjallað á síðustu árum, hafi verið sáttir og sammála um það, hve þýðingarmikið atriði þetta er í stjórnarskipun Íslands. En því undarlegra er, hvernig sömu mennina greindi á um þetta atriði í sumar, og hve margir þeirra vildu sleppa því alveg.

Nú ber þess að gæta, ef menn vilja varast ranga dóma, að enginn er bundinn við sína fyrri skoðun í »pólitik« sem í vísindum, ef hann fær eða finnur nýjar gildar sannanir fyrir því, að hún hafi verið röng. Þá er það drengskaparskylda hans að breyta henni og leiðrjetta.

Dr. V. G. minntist fyrstur á þetta mál á þingi 6. júlí og segir hann þá, að krasan um, að ráðgjafinn sitji ekki í ríkisráðinu, »byggist ekki á stjórnarskránni. Stjórnarskráin gjörir hvorki að bjóða eða banna að ráðgjafinn sitji í ríkisráðinu, en seta hans þar hefur verið innleidd með »praxis« og mætti því afnema hana með »praxis«. . . . »Þetta er, sem sagt, spursmál, sem liggur fyrir utan stjórnarskrána, og kemur því stjórnarskrárbreyting vorri ekkert við« (Alþt. B, 22—3.). Hið sama segir hann á 41. dálki og á 33. dálki lýsir hann því yfir, að það sje ekkert stjórnarskrárbrot, þótt ráðgjafinn sitji í ríkisráðinu. »Í stjórnarskránni er eigi tekið neitt fram um það atriði«. Enn fullyrðir hann og, að seta ráðgjafans í ríkisráðinu komi »stjórnarskrárbreytingum ekkert við, og það eigi alls eigi við, að taka nein ákvæði af eða á um hana upp í þetta frumv.« Hann minnst í sömu andránni á, að andmælandur hans sjeu á þeirri skoðun, »að ráðgjafinn samkvæmt hinni núgildandi stjórnarskrá eigi ekki að sitja í ríkisráðinu. Hvaða þýðingu hefur það þá, að breyta stjórnarskránni í þeirri grein, úr því að það stendur einmitt í henni nú, sem við viljum vera láta?« (S. st. 104—5). Í sömu ræðunni segir dr. V. G. enn fremur: »Jeg er búinn að sýna það og sanna, að til þess þarf enga stjórnarskrárbreyting (o: til að fá ráðgjafann úr ríkisráðinu),

því að stjórnarskráin heimilar honum ekki sæti þar. Vjer verðum að fá því framgengt á annan hátt, og vegurinn er sá, að krefjast þess í sífellu, að hann sje ekki látinn hafa þar sæti, og láta eigi af þeim kröfum, fyr en vjer fáum vilja vorn.»

Dr. V. G. þurfti þannig eigi nema fyrstu umræðu þessa máls til þess að komast í mótsögn við sjálfan sig í þessu eina atriði. Það liggur í augum uppi, hve þessi röksemdaleiðsla hans er veik og ónýt. Með því að geta þess alveg röksemdalaust, að stjórnarskráin segi ekkert um, hvort ráðgjafinn eigi setu í ríkisráðinu og tryggja það nokkrum sinnum upp aptur með mismunandi orðum, þá heldur hann, að hann hafi sýnt og sannað, að enga stjórnarskrárþreyingu þurfi til þess að fá ráðgjafann úr ríkisráðinu! Eptir þeirri kenningu dr. V. G. ættu menn að geta fengið öllu því framgengt, sem ekki er getið um í stjórnarskránni!

Dr. V. G. vill eigi breyta stjórnarskránni, til þess að lagfæra þetta, um leið og hann er á annað borð að breyta henni; en þó vill hann í sífellu krefjast þess, sem eigi stendur í stjórnarskránni, að því sem hann sjálfur segir, og eigi láta af þeim kröfum, fyr en vjer fáum vilja vorn!!!

Hann vill eigi biðja með lagfæringar sínar, og stjórnarástandið þykir honum óþolandi. Íslendingar mega eigi reyna í 2 eða 3 ár enn til að fá því breytt til bóta; en þó vill hann hefja sífelda baráttu til þess að krefjast þess, sem hann kveðst hafa sýnt og sannað, að vjer höfum enga lagaheimild til að fá.

Dr. V. G. getur þess opt, hve hagsýnn hann er og verksýnn fyrir land vort. Jú, þarna má sjá hagsýnina og ráðdeildina!

En nú komst dr. V. G. í stjórnarskrárnefndina og þar fara ástæðurnar að verða aðrar. Hann áltur það »afaróheppilegt«, að nokkuð ákvæði um það sje tekið, hvort sjermál Íslands skuli eigi lögð undir atkvæði ríkisráðsins eða eigi, 1. af því það mundi verða málinu að falli hjá stjórninni; 2. af því að enga stjórnarskrárþreyingu þarf í þessu efni, þar sem það er flestra álit, að samskonar ákvæði felist í hinni núverandi stjórnarskrá vorri og öðrum gildandi lagaákvæðum; og 3. »af því að í því

mundi felast ótvíráð viðurkenning þess frá þingsins hálfu, að stjórnarskráin þyrfti breytinga við í þessu efni, eða með öðrum orðum viðurkenning á því, að hin núgildandi stjórnarskrá væri því ekki til fyrirstöðu, að hin sjerstöku málefni Íslands væru borin upp í ríkisráðinu» (Alþt. C. bls. 262).

Þessi síðasta ástæða þykir dr. V. G. bezt, því hann endurtekur hana á sömu blaðsíðunni. Hún er að líkindum eptir hann, og lýsir hún óneitanlega of mikilli og óvæntri viðkvæmni hjá dr. V. G. fyrir stjórnarskránni og þá sjerstaklega þessu atriði í henni. Hann sem marg-opt undanfarandi daga á þingi hafði lýst því yfir, að stjórnarskráin segði ekkert um þetta atriði, hann vill nú ekki að þingið viðurkenni, að stjórnarskráin sje »óljós« eða »ófullnægjandi« í þessu atriði.

Ástæða þessi er svo röng, að það er mikið, að nokkur maður skuli geta fengið af sjer að nota hana.

Fyrir annari ástæðunni ber dr. V. G. brjef landshöfðingja 20. desbr. 1895. Hann verður nú feginn að nota hana, þótt hún sje þvert á móti því, sem hann hafði sagt að rjett væri, og hann vill með þessari ástæðu sjerstaklega sýna, að þetta sje »rjettarspursmál, sem útkljá má á annan hátt«. Veit þá dr. V. G. eigi, hversu erfitt er að útkljá þetta »á annan hátt«, eða að minnsta kosti á þann hátt, sem Íslendingar flestir óska, og þar á meðal hann sjálfur, eptir því sem hann segir á þingi? Getur hann eigi ímyndað sjer það, þar sem hann segir, að í stjórnarskránni sje ekki tekið neitt fram um þetta atriði?

Veit hann eigi, að beinasti og greiðasti vegurinn til þess að fá þetta afgert á viðunanlegan hátt er með lögskýringu löggjafarvaldsins, það er að segja með lagabreytingu, nýjum lögum. Þetta er sá eini öruggi vegur, sem hver einasta menntuð þjóð gengur, er hún getur eigi fengið lögin skýrð á viðunanlegan hátt. Stundum leita menn til dómstólanna áður, en stundum ekki, því það er eigi ávallt hægt að fá slík atriði viðunanlega útkljáð hjá þeim. Lögin geta verið svo óákveðin eða þannig, að þeir geta það eigi, því dómstólarnir eru bundnir við lögin. Þegar menn sjá, að lögin eru svo óljós og ófullkomin, að augljóst má virðast flestum skynberandi mönnum, að eigi er til

neins að leita úrskurðar dómstólanna, þá er eigi til neins fyrir löggjafarvaldið að biðja, en greiða sem fyrst úr málinu.

Íslenzka löggjafarvaldið hefur opt gengið þennan veg, og það eflaust frá upphafi vega sinna. Stundum hefur það leitað dómstólanna áður, en stundum eigi. Jeg skal minna á eitt dæmi frá síðari árum, en það eru útmælingarlögin frá 13. mars 1891. Þá var leitað úrskurðar hjá dómstólunum áður, en af því úrskurður hæstarjettar var þannig, að menn vildu eigi sætta sig við hann, þá voru lögin gefin út.

Þetta er því öldungis rjett hjá þeim þingmönnum, sem kváðu, að lagabreytingu þyrfti til þess, að kljá þetta mál á enda á þann hátt, að íslenzk sjermál yrðu eigi lögð undir ríkisráðið.

En annars gleymir dr. V. G. því, er hann notar skilning landshöfðingja og annara manna á þessu atriði til þess að sýna, að eigi þurfi að breyta stjórnarskránni, að hann sjálfur er þó að reyna að fá breytt stjórnarskránni í þeim atriðum, sem ýmsir ætla, að eigi þurfi neinnar breytingar við, til að fá þeim framgengt. Hitt er annað mál, að skilningur þeirra er þar rangur, eins og dr. V. G. á svo mýmörgum atriðum í stjórnarskránni.

Meiri hluti nefndarinnar í efri deild siglir í kjölfar dr. V. G. Þriðja ástæða hans er aðalástæða hennar. Hún telur enn fremur óþarft að breyta ákvæðunum í stjórnarskránni um setu ráðgjafans í ríkisráðinu til að fá hann út úr því, og hið sama segir hún rjett á undan um 2 önnur atriði í stjórnarskránni, en þó vill hún breyta þeim, til þess að fá þeim framgengt! (Alþt. C. bls. 434 og 432—33). Hún segir enn fremur, að stjórnin hafi aldrei dirft að styðja þessi afskipti ríkisráðsins af sjermálum vorum við ákvæði stjórnarskrárinnar, enda þótt ráðgjafinn síðast 29. maí 1897 í brjefi sínu segi, að sú skoðun landshöfðingja, að ráðgjafinn fyrir Ísland eigi að rjettu lagi samkvæmt gildandi stjórnarskipunarlögum ekki að bera hin sjerstaklegu málefni Íslands upp í ríkisráðinu, sje byggð á misskilningi »á sjálfum ákvæðum laganna frá 2. janúar 1871 og 5. janúar 1874«.

Aptur á móti gerir minni hluti nefndarinnar sig eigi

sekan á þessari ósamkvæmni. Hann vill láta þvergirða fyrir setu ráðgjafans í ríkisráðinu með ótvífræðum orðum í stjórnarskránni.

Dr. V. G. kallar þetta mál rjettarspursmál, en meiri hluti nefndarinnar kemst betur að orði og kallar það stjórnarvenju. Sje þetta rjett hjá þeim, þá gæta þeir eigi að því, sem helzt skyldi og er höfuðatriðið, ef þeir vilja afnema þessa venju, en það er að lögfesta hana eigi með fordæmi (*præcedens*), er landið fengi mann fyrir ráðgjafa út af fyrir sig.

Lögfræðingum öllum og mörgum öðrum er kunnugt, hve fjarska mikla þýðingu fordæmi hefur, bæði í öllum landsstjórnarmálum og dómsmálum.

Á meðan sami maður átti að gegna tveimur ráðgjafa-embættum, þá var það skiljanlegra og afsakanlegra, þar sem ákvæði laganna eru svo óákveðin, að hann flytti íslensk mál í ríkisráðinu um leið og hann var þar hvort sem er með dönsk mál. En allt öðru máli verður að gegna, er Íslandsráðgjafinn hefði eigi önnur ráðgjafastörf á hendi. Sje það rangt, að ráðgjafinn beri upp mál vor í ríkisráðinu, þá verður um fram allt að gæta þess, að rjett leið sje farin, jafnskjótt og vjer fáum ráðgjafa sjerstakan fyrir oss. Að öðrum kosti yrði lagt rjettarvenjuhelgi á það, að Íslandsráðgjafinn sæti framvegis í ríkisráðinu, með því að láta fyrsta sjerstaka ráðgjafann gera það. Þá fyrst væri óyggjandi og öruggt fordæmi fengið.

Menn sjá þarna, hvernig dr. V. G. vill í blindni sinni löghelga »rjettarspursmál«, og aðrir feta þar í spor hans, enda þótt þeir telji rjettarvenju þessa — sem í raun rjetti enn er eigi orðin rjettarvenja — ólögmeta.

Fegurra og hreinlegra hefði það verið að hrófa eigi upp svona röngum og villandi ástæðum fyrir því, að óþarft væri að setja skýr ákvæði inn í stjórnarskrána um setu ráðgjafans í ráðaneytinu. Ástæða þessara manna var að eins ein: þeir óttuðust, að stjórnin myndi eigi samþykkja stjórnarskrárbreytingarnar, ef þessu yrði bætt inn í. Þess vegna vildu þeir, svo sem til málamyndar, afbiðja þetta, en löghelga það þó um leið.

Aptur á móti drepur enginn þessara manna neitt á það, að þetta mál sje þýðingarlítið og enn síður, að þeir

leiði nokkur ný rök að því. En þrátt fyrir það vilja þeir nú bera fyrir borð þessa fyrstu og sjálfsögðustu kröfu, og þar fylgdu þau blöð dr. V. G. að máli, sem mest höfðu gumað um þetta atriði áður.

VIII.

Eins og kunnugt er, skilur landshöfðingi Magnús Stephensen svo 1., 2. og 3. grein stjórnarskrárinnar í sambandi við 3. grein stöðulaganna, að ráðgjafinn fyrir Ísland eigi ekki að sitja í ríkisráði Dana, að því leyti er snerti hin sjerstaklegu málefni Íslands (sbr. Stjórnartíðindi 1897, B, bls. 124). 1. gr. stjórnarskrárinnar hefst svo: »Í öllum þeim málefnum, sem samkvæmt lögum um hina stjórnarlegu stöðu Íslands í ríkinu, 2. janúar 1871, 3. gr. varða Ísland sjerstaklega, hefur landið löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig, á þann hátt, að löggjafarvaldið er hjá konungi og alþingi í sameiningu, framkvæmdarvaldið hjá konungi, og dómsvaldið hjá dómendum«.

2. grein kveður nánar á um þetta með því að segja, að konungur láti ráðgjafann fyrir Ísland framkvæma vald sitt í öllum hinum sjerstaklegu málefnum Íslands.

3. gr. segir: »Ráðgjafinn hefur ábyrgð á því, að stjórnarskránni sje fylgt«.

Í 3. gr. stöðulaganna eru hin sjerstaklegu málefni Íslands talin upp.

Á þessum ákvæðum byggir landshöfðingi skoðun sína og allir þeir, sem sömu skoðun hafa. Á þeim verða menn að byggja skoðun sína í máli þessu, hver enda sem hún er. Að menn greini mjög á um skilning á þessu, er kunnugt. Ráðaneytið hefur sína skoðun; dr. V. G. hefur annaðhvort skoðun þess eða sína eigin skoðun; landshöfðingi og fjöldi Íslendinga með honum hefur þriðju skoðunina, og enn mætti skýra þetta á nýjan hátt, ef jeg teldi þess þörf að þessu sinni.

En allur þessi skilnings og skoðanamunur sýnir bezt og sannar, að ákvæði stjórnarskrárinnar um þetta atriði eru eigi nógu ljós, og þurfa sannarlega breytingar við, svo að tekin verði af öll tvímæli.

Hvernig er annars hægt að segja, að Ísland í sjer-málum sínum hafi »löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig«,

ef önnur Íslands sjermálum óviðkomandi stjórnarvöld eru látin fjalla um löggjöf þess og stjórn? Hvernig er hægt að segja, að löggjafarvaldið sje hjá konungi og alþingi í sameiningu, framkvæmdarvaldið hjá konungi og konungur láti ráðgjafann fyrir Ísland framkvæma vald sitt, ef önnur stjórnarvöld leggja úrskurð sinn á hin sjerstöku íslenzku lög og stjórnarathafnir og það ræður úrslitum?

Og hvernig á ráðgjafinn fyrir Ísland að bera ábyrgð á því, að stjórnarskránni sje fylgt, ef hann fær eigi að ráða, en ríkisráðið gerir það?

Það ætti að vera auðsætt hverjum óvilhöllum og skynbærum manni, að allt þetta er ómögulegt.

Það hlýtur að hafa sína þýðingu, að sagt er afdráttarlaust, að Ísland hafi í sjermálum sínum »löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig«. Sama er að segja um það, þar sem fast er ákveðið, hvar hver grein valdsins sje, að þá getur engin grein þess verið hjá neinu ónafngreindu valdi.

Það þarf enginn að ætla, að ákvæði þau í fyrstu greinum stjórnarskrárinnar, sem að ofan eru nefnd, sjeu sett þar út í bláinn, og skilningur landshöfðingja og meginþorra þingmanna eigi ekki við góð og gild rök að styðjast. Mætti færa mörg rök að því, ef rúmið og tíminn leyfði.

Jón Ólafsson hefur nýlega sagt það í grein einni um stjórnarskrármálið (Nýja Öldin bls. 4—8), sem hann hefur ritað af mikilli snilld, að hann teldi ákvæðið um, að ráðgjafi konungs fyrir Íslandsmál sitji ekki í ríkisráðinu, bernsku eina. Og hann bætir því við, að enginn stjórn muni nokkru sinni að því ganga, að nokkur ráðgjafi konungs sje fyrir utan ríkisráðið.

Þessi orð má auðvitað eigi misskilja í því sambandi, sem þau eru töluð, þar sem ræðir um frumvarpið frá 1889, ef það kæmist á. En það verður að gera glöggan greinarmun á því, hvort Íslendingar hugsa sjer að eins að fá sjerstakan ráðgjafa, er búsettur sje í Kaupmannahöfn, en komi á þing, eða þeir fái heimastjórn en konungur hafi ráðgjafa fyrir Ísland sjer við hönd í líkingu við nýlenduráðherrann í Lundúnum, því þá væri starf hans einkum í því fólgið, að gæta þess sem snerti sambandið milli Danmerkur og Íslands. Hann hefði þá

eigi aðalstjórn sjermála Íslands á hendi, en eptirlit með henni, og hann ætti líka að gæta hags Íslands í sameiginlegu málunum. Ef störf ráðgjafa Íslands í Kaupmannahöfn væru þannig, og Íslendingar stjórnðu sjer að mestu leyti sjálfir, að því er sjermálin snerti, þá skipti það minnstu, þótt hann sæti í ríkisráðinu.

En öðru máli er að gegna, ef um sjerstakan ráðgjafa er að ræða, sem búsettur er í Kaupmannahöfn og komi á alþingi og hafi alla stjórn sjermála vorra á hendi, þá er það einmitt aðalatriðið, að hann sje ekki í ríkisráðinu að því er sjermál vor snertir. Það er alveg rjett hjá þingmönnum, blaðamönnum og öðrum, er þeir hafa lagt svo mikla áherzlu á þetta atriði. Landshöfðingi á og miklar þakkir fyrir það, að hafa haldið þessu fast fram. Hann hefur í sumar sýnt, að honum er óljúft að ganga að því fyrir Íslands hönd, sem hann veit að sjálfsforræði landsins er hætta af búin, slík hætta, að það ef til vill yrði aldrei bætt upp aptur. Þess verður líka minnzt einhvern tíma, að tveir þingmenn hafa notað þetta tækifæri til þess að sverta landshöfðingja erlendis.¹⁾

Aptur á móti var það rangt hjá þeim mönnum, sem vildu í sumar leiða þetta atriði hjá sjer. Sumir þeirra eru hinir frekustu í sjálfstjórnarkröfunum og segjast þeir ætla að vinna það upp seinna; en þeim yfirsjest þar algjörlega, því slíkt yrði eigi hægt.

Ýmsir merkir danskir lögfræðingar, bæði meðal hægri manna og vinstri manna, telja það rjett og sjálfsagt, að ráðgjafi Íslands sitji ekki í ríkisráðinu, að því er sjermálin snertir.

Einn af þessum mönnum er hæstarjettarmálaflutningsmaður Octavius Hansen, er opinberlega hefur látið í ljósi, að einskisvert væri fyrir Íslendinga að fá sjerstakan ráð-

¹⁾ Þar sem sömu mennirnir hafa verið að reyna að svívirða landshöfðingja fyrir það, að hann í þinglok hafi komið öðru vísi fram í þessu máli, þá ber þess að gæta, að hann gerði það auðvitað eptir boði ráðgjafa Íslands og lýsti þá yfir vilja hans. Hvernig á því stendur er kunnugt, því dr. V. G. hefur látið í ljósi, að hann hafi ritað ráðgjafanum um að landshöfðingi væri mótfallinn frumvarpi sínu og stjórnarinnar og fengið hann til þess að bjóða landshöfðingja að styðja það. Þess vegna kom seinni yfirlýsing landshöfðingja fyrst ljós, »er skip höfðu gengið milli landa«, eins og dr. V. G. sagði.

gjafa, ef hann sæti í ríkisráðinu. Hann telur sjálfsagt fyrir Íslendinga, að bíða heldur 2 eða 3 ár, en að taka slíku, og telur engin vandkvæði á að þetta muni fást, er frjálslýndari stjórn kemur til valda.

Jón Ólafsson mundi sannfærast enn betur um að þetta gæti fengizt, ef hann athugaði eða vissi, hvernig fastheldni stjórnarinnar við ríkisráðssetuna er til orðin.

Hins vegar tel jeg það mjög athugavert að ganga enda að því, að fá sjerstakan ráðgjafa fyrir Ísland, þrátt fyrir það þótt hann sitji ekki í ríkisráðinu, ef hann á að hafa aðsetur sitt utanlands. Á því er sá afarmikli hængur, að þá mundi komast á hjá oss í raun rjettri ráðgjafa einveldi bæði utanlands og innan, og auk þess mundi æðsta innlenda valdið dragast út úr landinu. Í þinginu gæti hann ávallt haft meiri hluta, ef hann er duglegur og lætur sjer ekki allt fyrir brjósti brenna, og þá yrði ekki hægt að losna við hann. En það er engan veginn víst að ráðgjafinn færi frá, þótt hann fengi meiri hluta alls þingsins á móti sjer; meiri hluta efri deildar gæti hann ávallt haft með sjer. Það er augljóst, að þeim mun verri sem hann væri, því torveldara yrði að fá hann til að víkja úr völdum, nema hann sjálfur óskaði þess.

Jeg vil ekkert einveldi hafa. Markið og miðið á að vera það, að búa svo um stjórnarvöldin, að trygging verði fyrir því, að þau verði eigi vanbrúkuð á neinn hátt, jafnframt og þess er gætt, að stjórnin geti verið dugleg og kunnug öllum háttum og hag landsins.

En vilji menn hafa sjerstakan ráðgjafa, er sitji erlendis, þá verða menn fyrst og fremst að gæta þessa: 1) að hann sitji ekki í ríkisráðinu að því er sjer mál landsins snerti, og 2) að Ísland beri allan kostnað af honum. Það verður að launa honum af landssjóði, veita honum ferðakostnað, borðfje og annan kostnað og enn fremur eptirlaun af landssjóði. Auk þess yrði landið að sjá honum fyrir sæmilegu húsi í Reykjavík, er hann kæmi til alþingis.

Mörgum kann nú að bregða í brún við þessa tillögu, nm að landssjóður beri kostnaðinn við sjerstakan ráðgjafa, ef vjer fengjum hann. En það er næsta undarlegt, að landar mfmir skuli eigi hafa talað um þetta fyr. Það væri satt að segja því nær alveg óskiljanlegt, ef það

hefði eigi svo oft komið í ljós, að Íslendingar hugsa enn of lítið um það, hvað sómasamlegt sje fyrir landið. Þetta sýndi sig bezzt, þegar þingið vildi heldur að Geysir og Strokkur væru seldir útlendingi, en snara út 2500 kr. virðingarinnar vegna, og mátti það þó vita, að illa mundi fyrir það mælast í öllum menntuðum löndum, eins og raun hefur á orðið. Of litla rögg hafa Íslendingar sýnt af sjer í holdsveikismálinu, og munu þeir flestir skilja það, að eigi hefur það aukið virðingu þeirra, að útlendingar hafa gert það, sem þeir áttu að gera sjálfir. Þá hefðu útlendingar látið það ógert, að lýsa landinu eins og það væri allt eitt óþrifabæli. Ýms önnur dæmi mætti nefna, sem bera vott um hið [sama, en þau munu enn vera mörgum í minni.

Eins og hver einstaklingur verður að gæta virðingar sinnar og gjöra ekkert það, sem ósamboðið er góðum dreng, eins verður hver þjóð að gjöra það.

Hver einstaklingur, sem vinnur illt verk og svívirðilegt, hann lítillægir ekki að eins sjálfan sig, heldur vanvirðir hann og þjóðfjelaðið. Hver einstaklingur, sem er nýtur og góður drengur, aptur á móti styrkir virðingu þjóðarinnar og farsæld.

Hvernig geta menn nú hugsað sjer, að það sje rjett, að landið borgi eigi æðsta embættismanni sínum laun hans, ef á að leggja öll helztu og vandasömustu störfn í hans hendur og það geti verið hagur fyrir landið að aðrir gjöri það?

Skyldi eigi umhyggja hins sjerstaka ráðgjafa Íslands — ef landið fengi hann — verða bæði meiri og öll önnur fyrir landi voru og þjóð, ef hún borgaði honum laun hans? Án efa. Þá fyrst yrði hann vor maður og vor ráðgjafi. Ef þingið ætti ráð á eptirlaunum hans, þá fyrst gæti það haft nokkur áhrif á hann og um það sagt, hve nær hann skyldi víkja úr völdum. Og þó verður hann eigi algjörlega Íslands maður, fyr en hann er búsettur í landinu.

En sjeuð þjer nú landar mínir þegar eptir 23 ár orðnir leiðir á því að ráða málum yðar sjálfir, bæði leiðir og þreyttir veslingarnir, þótt í litlum mæli sje sjálfstjórnin, þá er ekkert annað ráð betra fyrir yður til þess að losna við þann vanda, en að fela það á hendur einhverjum einum manni, — hann má gjarnan vera Íslendingur til að byrja

með, — sem sitji í ríkisráðinu, sje launaður af dönsku fje, fái eptirlaun úr ríkissjóði og að byggt sje hús handa honum á Íslandi af dönsku fje, alveg eins og dr. V. G. ræður til.

Þetta hús þarf ráðgjafinn að hafa, er hann kemur annaðhvort ár til þess að sækja alþingi. En þetta hús hefði líka annað að þýða, ef Íslendingar reisa það eigi sjálfir.

Það myndi þá standa sem lifandi og ljóst merki upp á það, að nú hefðu Íslendingar gefið upp sjálfsforræði sitt, því svo djúpt hafa þó Íslendingar aldrei fyrir sokkið frá því að landið byggðist, eða frá því að það kom undir konung, því frá eldri tíma þarf eigi að miða. Áður fyrir tóku þeir þátt í kostnaðinum við öll þau hús, sem reist voru handa æðstu embættismönnum landsins, því þá var fjárhagurinn sameiginlegur.

En af því jeg er sannfærður um, að dr. V. G. veit það eigi, þá vil jeg segja honum það, að ef tillögur hans yrðu samþykktar, þá yrði stigið miklu stærra spor aftur á bak á sjálfsstjórnarbraut þjóðarinnar, en nokkru sinni hefur átt sjer stað á 2 undanfarandi öldum. Það er enda efasamt, hvort nokkru sinni hefur verið stigið stærra spor í þá átt, síðan Íslendingar á 13. öld í fyrsta sinni gáfu upp sjálfsforræði sitt.

1874 fengu þeir loksins sjálfsforræðið að miklu leyti aftur. Þetta yrði því **önnur uppgjöf Íslendinga á sjálfsforræði þeirra.**¹⁾

IX.

Kröfur alþingis í þingsályktuninni 1895 voru margfalt meiri og aðrar, en breytingartillögur dr. V. G., og því er það svo undarlegt að nokkrir þingmenn skyldu geta lítið við þeim.

¹⁾ Það er ánægjulegt að sjá það, hve rjetta og glögga skoðun sjera Arnljótur Ólafsson hefur haft á því, hvaða þýðingu það hefði, að ráðgjafinn fyrir Ísland sæti á alþingi (Alþt. 1891, A, 383—85), enda er þekking hans dýpri í þessu máli en flestra annara þingmanna á seinni árum, hvað sem annars má segja um sumar skoðanir hans. Sjera Arnljótur segir einnig að gera yrði breytingu við stjórnarskrána, ef ráðgjafinn ætti að sitja á þingi.

Breytingartillögur dr. V. G. miða allar að því sama, að svipta oss sjálfsforræði voru og láta stjórna oss frá Kaupmannahöfn. En reynslan hefur nú sýnt oss Íslendingum í 600 ár og nokkru betur, að oss hefur ávallt vegnað bezzt, er vjer sjálfir höfum ráðið málum vorum heima, en miður, er menn hafa gert það frá útlendum stöðum. Það er því sorglegt að sjá, að of margir menn hafa fallizt á þær, enda þótt flestir þessir menn hafi gert það með þeim fyrirvara, að þetta væri að eins byrjunin til þess að ná fullu sjálfsforræði. Hvernig gætu líka þeir menn, sem frekastir hafa verið í kröfum sínum um sjálfsforræði, fallizt á slíkt, ef þeir hugsuðu sjer eigi að halda þegar áfram baráttunni, og fá þá meira. Þeir lýsa því líka yfir allir 15 ásamt dr. V. G. skýrt og skorinort í ávarpi sínu til Íslendinga, að breytingar þessar sje mjög vænlegar til að vinna oss »fullt og óskorað sjálfsforræði í vorum eigin málum, áður en langt um líði«.

En í þessu skjátlást þeim herfilega, alveg eins og í skýringu þeirra, að sá ráðgjafi, »sem skyldi og talaði íslenska tungu«, væri »með öðrum orðum Íslendingur«! Það er eins og eitthvað óhreint búi á bak við þetta, sem hafi verið stráð í augu ýmsra þeirra manna, er undir ávarpið hafa ritað, og er það illa farið, og slær ávarp þetta sandi í augu almennings.

Eins og hjer hefur verið sýnt og sannað, yrði allt undir náð og miskun ráðgjafans og ríkisráðsins komið, ef breytingar dr. V. G. kæmust á, og það gæti vel farið svo, að þjóðin yrði nú að bíða í 300 ár, eins og hún varð áður að bíða í 600 ár, áður en hún fengi leiðrjettingu þessara mála, því allt yrði sem sagt undir náð og miskun komið.

En eins og þetta er svo einkennilegt fyrir breytingartillögur dr. V. G., þá er og annað einkennilegt fyrir aðferð hans, til þess að fá menn til að vera með þeim. Hann segir annað við menn heima en við menn hjer, svo jeg nefni það atriði, sem menn almennt verða að gjalda varhuga við.

Jeg hef á síðustu árum sjerstaklega athugað þetta mál allmikið. Jeg hef stundum átt tal um það við minn gamla kunningja dr. V. G. og skýrt honum frá flestum þeim rökum, sem hjer eru talin móti stefnu hans. Hann

hefur játað það afdráttarlaust fyrir mjer, að tillögur hans miðuðu að því, að flytja æðsta innlenda valdið til Kaupmannahafnar, og hið sama hefur hann gert við aðra.

Heima aptur á móti segir dr. V. G. við menn, að breytingar hans sjeu alls eigi til þess að rýra innlenda valdið, heldur miklu fremur til að styrkja það, og menn verði að feta sig áfram stig af stigi (sbr. Alþt. 1897, B, 31—2, 43, 117 og ávarpið). Hann talar eins og þetta sje byrjunin til fulls sjálfsforræðis og þegar megi fá meira. Hann álasar enn fremur landshöfðingja mjög fyrir það, að hann skuli segja frá skilmála stjórnarinnar um, að engin skilyrði eða rjettargeymslur skuli tengdar við breytingartillögur hans, sem gefi stjórninni tilefni til að ætla, að hjer sje að eins um stundarfrið að ræða, en ekkert verulegt hlje á stjórnarbaráttunni, vegna þess að þetta gerði þær óaðgengi-legri.

En hvernig getur nú nokkur maður ætlað, að dr. V. G. hafi talað um það við ráðgjafana, að þessar breytingar væru að eins byrjun til meira, til fulls og óskoraðs sjálfsforræðis í vorum eigin málum, er hann vann — eptir því sem hann segir — bilbug á þeim og fjekk þá til að sinna kröfum Íslendinga? Það segir sig sjálfst, hvernig þetta hefur verið.

En að því er hitt atriðið snertir, þá er það því að eins gott að feta sig áfram stig af stigi, að maður sje á rjetttri leið. Að taka hverju því, sem kann að fást, hvernig sem því er farið, er vitleysa. Ef það er vont, þá taka menn því eigi, og þá er betra að halda því, sem menn hafa, en láta það fyrir annað verrá. En það getur dr. V. G. sagt öðrum en mjer, að ekkert fáist annað en það, sem hann hefur á boðstólum, því jeg trúi því eigi fyr en jeg þarf, að hann geti ráðið því, þótt »hið lægsta undirboð« það, sem hann flytur, verði fellt.

Annars er það óskiljanlegt, hvernig dr. V. G. hefur getað fallið frá aðalkröfum sínum og sinna manna í þingsályktuninni í stjórnarskrármálinu 1895, þar sem hann var einn af frumkvöðlum hennar. Foringjarnir skyldu þó sízt hlaupa undan merkjum.

X.

Þess er áður getið, að eigi væri nema um tvær stefnur að ræða í stjórnarskrármálinu. Önnur þeirra miðar að því, að auka yfirráð vor í sjermálum vorum innanlands, hin vill draga þau saman í Kaupmannahöfn. Fyrnefndu stefnuna má kalla heimastjórnarstefnuna, og að þeirri stefnu hafa Íslendingar unnið nú um langt skeið með meira eða minna fylgi, þangað til í sumar.

Hina stjórnarstefnuna má nefna ýmsum nöfnum, allt eptir því, hvort menn vilja kenna hana við það, að Íslandi á þá að stjórna frá öðru landi, eða við þann mann, sem flytur hana, eða við oss Íslendinga sjálfa, eins og gert er með heimastjórnarstefnuna. Menn hafa nú þegar gefið stefnu þessari nafn eptir þeim manni, sem flytur hana, og kallað hana Valtýsku. Nafnið er gott að því leyti að það er stutt og laggott. En það virðist þó rjettara, að kenna hana við Íslendinga sjálfa eða þá eiginleika, sem hún lýsir hjá þeim, sjerstaklega ef hún fengi nokkuð verulegt og varanlegt fylgi. Það mætti t. a. m. kalla hana uppgjafarstefnu, ómennskustefnu eða lítilmennskuleið. Hún fengi þá nafn sitt af aðferð og gjörðum Íslendinga sjálfra, því að ef þeir fylgja henni, þá gefa þeir sjálfir upp völdin, þá sýna þeir þá ómennsku, að nenna eigi að stjórna sjer sjálfir, og þeir gera sig að þeim lítilmennnum, að sjá þar eigi sóma sinn.

En þótt það hafi nú atvikazt svo, að ýmsir Íslendingar hafi enda fallið á, að láta menn í Kaupmannahöfn hafa allan veg og vanda á því, að stjórna Íslandi, má þó ef laust ætla, að flestir Íslendingar sje eigi komnir enn á þá skoðun, að bezt sje að yfirgefa heimastjórnarstefnuna. Enda þótt þeir teldu þvert á móti því, sem reynslan sýnir, að heppilegast væri, að búsettir menn í Kaupmannahöfn stjórnuðu þeim, þá munu þeir þó kannast við, að eins viðkunnalegt sje að gera það sjálfir, og að það sje hið sæmilegasta.

En ein hin bezta sönnun fyrir því, að dr. V. G. vill eyðileggja æðsta innlenda valdið, er það, að hann vill fella burtu þá ábyrgð, sem landshöfðinginn hefur samkvæmt 3. gr. stjórnarskrárinnar og byggja honum út af alþingi. Það er

vegurinn til þess að gera landshöfðingjaembættið jafnlítilfjörlegt og amtmannsembætti.

Gæti menn að, hvernig landshöfðingjavaldið er sett saman. Landshöfðinginn kom í staðinn fyrir stiptamtmaninn, en undir hann var lagt mikið vald, sem tekið var af biskupi og amtmönnum báðum. Hitt var þó meira um vert, sem tekið var af valdi stjórnarinnar í Kaupmannahöfn og lagt undir landshöfðingja. Þar var fyrst og fremst tekið af fjármálaráðaneytinu allt vald þess yfir fjárhag Íslands og lagt undir landshöfðingja, nema að því leyti er löggjafarvaldið snertir.

Forráð kennslumálaráðaneytisins yfir íslenskum kennslumálum voru tekin frá því og lögð undir landshöfðingja og íslenska ráðaneytið, og loks var samkvæmt stjórnarskránni í raun rjettir tekið allmikið af íslensku stjórnardeildinni undir dómsmálaráðgjafanum og lagt undir landshöfðingja.

Landshöfðinginn varð því ólíkur öllum öðrum embættismönnum á Íslandi, og það er auðsjeð, að stjórnin hefur miklu fremur haft fyrir augum sjer ráðgjafa en venjulegan embættismann, er hún var að búa landshöfðingjann úr garði. Þess vegna setti hún ákvæði í 3. gr. stjórnarskrárinnar um ábyrgð á hendur landshöfðingja eins og gert er gagnvart ráðgjöfum en ekki öðrum embættismönnum. Hitt er annað mál, að hún gerði hvorki ábyrgð landshöfðingja og enn síður ábyrgð ráðgjafans svo úr garði, að hún yrði að verulegu liði, enda hefur stjórnin óttast að ákærvaldið kynni þá að verða notað um of, og eigi var heldur von, að vjer fengjum þetta betra, er Danir sjálfir verða að sætta sig við lítilfjörlega ráðgjafaábyrgð.

Í sambandi við þetta er rjett að minnast á 34. gr. stjórnarskrárinnar, er skipar landshöfðingja að sitja á þingi fyrir hönd stjórnarinnar. Á ráðgjafa þingunum varð stjórnin við hvert einstakt alþingi að setja fulltrúa fyrir sig (konungsfulltrúann), og til þess þurfti hún eigi að velja stiptamtman fremur en einhvern annan. Nú gerir landshöfðinginn þetta samkvæmt stöðu sinni eptir stjórnarskránni, og hefur höfundur stjórnarskrárinnar þarna haft hlutverk ráðgjafans fyrir augum, er hann ritaði þetta. Landshöfðingi kemur á þing í stað ráðgjafans en með miklu viðtækara valdi en til þess eingöngu að fylgja fram vilja hans þar, því hann er skipaður til þess að gæta

hags landsins í öllum greinum og verður því í hverju einu að halda því fram við þingið annars vegar, en útlenda stjórnarvaldið hins vegar, er hann með hinni víðtæku þekkingu sinni á hag landsins telur hollast fyrir það og bezt, nema því að eins að ráðgjafinn hafi lagt eitthvað fyrir hann sjerstaklega í einhverju máli. Þá verður hann að fylgja því fram. En í þeim málum, sem eigi stendur svo á, á landshöfðingi að tala af sínu eigin brjosti svo sem hann sjálfur væri ráðgjafi. Það er embættisskylda hans og rjettur, og álit hans og tillögur varða þjóðina miklu, því hann er hennar maður og hefur enga ástæðu til þess að halda öðru fram en því, er hann hyggur henni vera fyrir beztu. Í landshöfðingjavaldinu er því og á að vera þungamiðja alls sjálfsstjórnarskipulags Íslands, að því er til stjórnarinnar kemur. Þaðan, en eigi frá Kaupmannahöfn, eiga að spretta upptökin til laga og allra mikils varðandi ráðstafana fyrir landið. Það er því auðsætt, hve áriðandi það er, að sem bezt sje um embætti þetta búið, og hins vegar liggur það í hlutarins eðli, að sje því valdi rjett beitt, þá muni landshöfðingi með fylgi þingsins geta komið hverju því máli fram hjá ráðgjafanum, er þjóðin vill og ekki snertir ágreiningsmál milli Danmerkur og Íslands. Ráðgjafi Íslands mundi þá eigi leggja kapp á að breyta á móti vilja landshöfðingja í þeim málum, sem einungis varða Ísland, ef hann hefur meiri hluta landsmanna með sjer.

En það er eins og hvorugir málsaðilar hafi gætt þessa, og hve mjög mætti hefja innlenda valdið, ef landshöfðingi og alþingi fylgdust að í málum.

Í 34. gr. stjórnarskránnar segir enn fremur: »Stjórnin getur einnig veitt öðrum manni umboð til að vera á þingi við hlið landshöfðingja og að láta því í tje skýrslur þær, sem virðast nauðsynlegar«. Þetta lýtur eflaust að því, að á ráðgjafaföngunum tóku fulltrúar konungs með samþykki stjórnarinnar sjer opt mann til aðstoðar, enda gjörði 41. gr. í tilskipun 8. mars 1843 um alþingi ráð fyrir því, að annar embættismaður gæti verið konungsfulltrúa til aðstoðar, er hann óskaði þess, og komið í hans stað, ef hann fatlaðist frá að koma á þingið. Fulltrúi stjórnarinnar var í upphafi danskur maður, er eigi gat gegnt þeim störfum hjálparlaust. Að hann mundi

verða danskur maður, vissi stjórnin vel, er hún samdi lögin um alþingi 1843, og þess vegna voru þessi ákvæði sjerstaklega sett í lögin. Þótt það atvikaðist svo, að konungsfulltrúar væru eigi ávallt danskir menn, og að íslenskur konungsfulltrúi, er farinn var að eldast, tæki sjer stundum mann til aðstoðar, þá var hitt þó fyrst og fremst tilgangur með þessu ákvæði, að hjálpa dönskum konungsfulltrúa, einkum að því leyti sem málið gerði honum erfiðara fyrir. • Á síðustu ráðgjafalþingunum var einnig konungsfulltrúinn danskur, þótt hann væri af íslenzku bergi brotinn, og hann tók sjer með leyfi stjórnarinnar mann til aðstoðar. En er stjórnarbreytingin var gerð og þingið fjekk löggjafarvald, var sami maðurinn orðinn landshöfðingi og hann kom þá samkvæmt stöðu sinni á þing fyrir hönd íslenzka ráðaneytisins. Hann var þá orðinn svo æfður í íslenzku, að hann gat komið af hjálparlaust. En er hann ljét landshöfðingjaembættið af hendi, varð íslenskur maður eptirmaður hans, og svo hefur það verið síðan, og þess vegna hefur eigi þurft á því að halda, að veita öðrum manni umboð til að vera við hliðina á landshöfðingja. En ef svo hefði farið, sem ráð var fyrir gert í fyrstu, að danskur maður hefði orðið eptirmaður landshöfðingja H. Finsens, þá hefði annað orðið uppi á teningnum. Þá hefði auðvitað eptir ósk landshöfðingja sjálfs verið veitt þeim íslenzkum embættismanni, sem hann hefði helzt til þess kosið, umboð til þess að vera á þingi við hlið honum. En að veita öðrum manni umboð til þessa við hlið landshöfðingja þvert á móti ósk hans, það var alls eigi ætlunin með þessum ákvæðum, og allra sízt nokkrum þeim manni, sem er mótsnúinn landshöfðingjavaldinu eins og dr. V. G. Að gera slíkt væri í sínu innsta eðli stjórnskrárbrót; færi nokkur Íslendingur að reyna að koma slíku til vegar, þá ætti hann allt annað en þakkir skilið fyrir slíkt tiltæki, eins og auðsætt er, því að það væri tilraun til að fá þá til að brjóta stjórnarskrána, er sízt skyldi.

Þessi skoðun styrkist og enn betur við næsta ákvæði sömu greinar, þar sem segir: »Í forföllum landshöfðingja má veita öðrum umboð til þess að semja við þingið«. Hjer er gert ráð fyrir því, ef landshöfðingi sökum veikinda einkanlega eða annara löglegra orsaka getur eigi komið á þing, að þá má láta annan mann »semja við

þingið, annars ekki. Sje landshöfðingi á þingi eða geti hann komið þangað, þá má enginn annar »semja við þingið« en hann; annar maður má að eins vera þar við hlið landshöfðingja og »láta því í tje« nauðsynlegar skýrslur; það er með öðrum orðum, ljetta þingstörfin fyrir landshöfðingja, lesa upp skýrslur fyrir hann eða skýra frá þeim. En sá maður, sem einungis er aðstoðarmaður, er aldrei, þá er um slík störf er að ræða, skipaður nema eptir ósk eða samþykki þess, sem hann á að aðstoða.

Það er því auðsætt, að sá skilningur ráðaneytisins, sem það hefur látið í ljósi fyrir nokkru um þetta atriði, að ráðgjafinn geti eigi setið á þingi samkvæmt stjórnarskránni, er alveg rjettur. Það má í mesta lagi fá það út úr stjórnarskránni, að stjórnin geti skipað ráðgjafann sem aðstoðarmann fyrir landshöfðingja, en við þingið mætti hann eigi semja, nema í forföllum landshöfðingja. En nú segir það sig sjálft, að stjórnin fer varla að gera ráðgjafann að aðstoðarmanni hjá landshöfðingja á alþingi.

Enn er eitt, þótt lítið sje, sem bendir á, að stjórnin hefur haft ráðgjafa fyrir augum þegar í upphafi, er hún setti landshöfðingjaembættið á stofn, áður en stjórnarskráin var út gefin, en það er, að ritari var skipaður við landshöfðingjaembættið. Landsritarinn, sem svo er nú nefndur í daglegu tali, er eigi landsritari heldur landshöfðingjaritari. Þetta er eins og hjá ráðgjöfunum; flestir þeirra hafa ákveðinn ritara, er þeir velja sjer meðal skrifstofustjóra eða aðstoðarmanna þeirra, sem undir þá eru skipaðir í ráðaneytinu. En hafi þeir engan fastan ritara, eins og t. d. dómsmálaráðherrann, sem hefur tveim ráðaneytum að gegna, og getur því eigi haft einn mann fyrir ritara, þá taka þeir einhvern mann, venjulega skrifstofustjórann úr hverri stjórnardeild og láta hann gera það, sem skrifari ráðgjafans annars gerir. En þessir menn rita undir öll ráðherrabréf til staðfestingar upp á það, að ráðherrann hafi undirritað þau, eins og ritari landshöfðingja gerir, að því er brjef landshöfðingja snertir. Slíkt er ekki gert við brjef stiptamtmanna eða amtmanna.

Þess verðum vjer Íslendingar fyrst og fremst að gæta, er vjer viljum breyta stjórnarskrá vorri, að breytingarnar miði að því, að efla sjálfsforræði vort yfir sjermálum vor-

um, því af þeim eigum vjer að hafa veg og allan vanda. Ef þessa er vel gætt, og aldrei er stigið aptur á bak, þá skiptir það minnstu, þótt breytingarnar, sem vjer gerum, sjeu eigi stórkostlegar. Vjer setjum lög fyrir vora tíð og sjáum eigi mjög langt fram í tímann og allt í ráðgátu; þess vegna getum vjer eigi sett lög fyrir niðja vora nema að litlu leyti. Vjer leitumst við að búa þeim í hagin og meira getum vjer eigi, en það eigum vjer að varast — umfram allt í stjórnarskrármálinu — að setja nokkur þau lög eða samþykkja, sem auðsjáanlega geta orðið niðjum vorum til bölvunar og vanþrifa. Vjer eigum að varast víti forfeðra vorra á 13. öld og stundum síðar.

Það sem beinast lá fyrir oss, er vjer höfðum fengið stjórnarskrána, var að nota hana sem best og fá öll þau rjettindi úr henni, sem hún heimilar oss. Það höfum vjer ekki gert. Þótt margt hafi verið vel gert, þá hefur þó sumu verið lítil gaumur gefinn, og sumt enda algjörlega misskilið. En aðalmeinið við alla framkvæmd á stjórnarskránni var það, að eigi voru gerðar nægilegar breytingar á framkvæmdarstjórninni innanlands og hún var eigi gerð samkvæm anda stjórnarskrárinnar. Það voru látni standa embætti, sem við stjórnarbreiðinguna urðu meira eða minna úrelt svo sem amtmannaembættin, en hins vegar var landshöfðingjanum eigi fenginn sá vinnukraptur, sem hann í raun rjettri þurfti.

Gái menn nú að.

Landshöfðingi hefur langmest að gera af öllum embættismönnum á landinu. Til hans ganga öll mál, er til landsstjórnarinnar koma. Hann útkljáir mörg þeirra, en þau, sem fara utan til ráðaneytisins og konungs, fara um hjá honum, og hann lætur tillögur sínar í ljósi um þau. Hann hefur meira en helmingi meira að gera en ráðaneytið, og þó sitja í því 4 löglærðir menn undir ráðgjafa, sem búa út málin og leggja allt upp í hendurnar á ráðherranum. Ýms þeirra fara þó eigi til ráðgjafans, heldur gerir deildarforstjórinn út um þau fyrir ráðaneytisins hönd.

Menn hafa einna mest kvartað undan því, að stjórnin legði sleitulega lög upp í hendurnar á alþingi, og ynni þannig eigi að löggjöf landsins sem skyldi. Þessi umkvörtun er á rökum byggð.

En minnst menn þess, sem áður er sagt, hver

sá er, sem býr lögin upp í hendur á alþingi. Það er landshöfðingi, sem hefur mest að gera. Hann hefur að öðru leyti bezt tæki til þess. Hann hefur flestar skýrslur, sem til þess þarf, og hann hefur því betri þekkingu til þess en ráðaneytið. Hann dvelur vetur og sumar á Íslandi og þolir þar súrt og sætt með þjóðinni. Hann sjer því bezt, hvar skórinn kreppir að. Það er að eins um einstaka mál, sem hann þarf að leita upplýsinga um og aðstoðar erlendis, og þá getur hann notið góðs af samvinnunni við íslenska ráðaneytið og fengið þær með aðstoð þess. Ætti það aptur á móti að fara að semja öll lagafrumvörp, yrði það því nær í hverju máli að leita aðstoðar hjá landshöfðingja, eða þá að minnsta kosti að heimta af honum allar skýrslur, og getur hann þó eigi án þeirra verið, þar sem landshagsskýrslurnar eru gefnar út af skrifstofu hans. Það er því hreinasta fjarstæða, spröttin af megnustu vanþekkingu eða misskilningi, er sumir hafa sagt, að hægra væri að semja frumvörp til íslenskra laga í Kaupmannahöfn en heima á Íslandi. Landshöfðingi stendur þar að öllu leyti betur að vígi en ráðaneytið, að því einu undanteknu, að hann hefur margfalt minni tíma til þess að sinna slíkum störfum, en úr því er hægt að bæta.

Það ætti að gera breytingu á þessa leið:

Leggja niður bæði amtmannaembættin og landfógetaembættið. Þessi embætti með skrifstofufje kosta nú 19500 kr. á ári. [Embættislaun 16100 kr., skrifstofufje 3400 kr.].

Í stað þess ætti að auka mjög skrifstofuna undir landshöfðingja og setja þar 2 deildarhöfðingja, hvorn með 5000 kr. launum, alls 10000 kr., og tvo skrifstofustjóra eða landritara. Nú er einn ritari við landshöfðingjaembættið og gæti hann verið annar þeirra og yrði því enginn nýr kostnaður við hann. Það þyrfti því einungis 1 skrifstofustjóra með hjer um bil 2000 kr.¹⁾ Enn fremur

¹⁾ Að laun skrifstofustjóra eru eigi sett hærri, er af því, að eigi er ætlað til að þeir sitji lengi í því embætti, eins og raun gefur vitni um. Slíkir menn fá aðgang öðrum fremur í yfirdóminn, að beztu sýslum og bæjarfógetaembættunum. Auk þess væru þeir opt næstir því að verða deildarhöfðingjar og hefðu ýmsar aukatekjur.

ætti að setja 4 aðstoðarmenn; hefði hinn elzti þeirra 1200 kr., annar 1100 kr., þriðji 1000 kr. og sá fjórði 900 kr. í laun.¹⁾ Það er 4200 kr. til allra aðstoðarmannanna á ári. Alls verður þetta 16200 kr. á ári, og er það nokkru ódýrara en nú er.

Landshöfðingi hefur nú 2400 kr. í skrifstofufje. Þetta fje þyrfti hann eins með eptir sem áður og ef til vill þyrfti að bæta nokkrum hundruðum við það, eptir því sem reyndin sýndi; en það gæti aldrei orðið mikið, af því að með því ætti að eins að launa skrifurum (hreinriturum) og endurgjalda skrifstofukostnaðinn svo sem pappír o. fl. Nú heldur landshöfðingi fyrir skrifstofufjeð venjulega 1 kándídat í lögum, en þess þyrfti hann eigi, er hann fengi svo margna aðstoðarmenn, er allir ættu að vera kándídatar í lögum, nema ef haganlegra þætti, að einhverjir þeirra væru kándídatar í hagfræði.

Enn fremur þyrfti stærra húsnæði fyrir skrifstofur en nú er í landshöfðingjahúsinu. Það mætti fá með hægu móti, annaðhvort með því að auka ofan á allt landshöfðingjahúsið eða með því að reisa nýtt hús við landshöfðingjahúsið. Væri sæmra fyrir landið að verja um 20 þúsund kr. til þessa, en að láta Dani reisa höll handa ráðgjafa hjá oss, er mundi kosta undir 100000 kr.²⁾

Við þessa breytingu ynnist margt. Fyrst og fremst vinnukraptur. Í stað 3 löglærðra manna kæmu nú 7. Málunum yrði skipt á milli stjórnardeildanna, sem haganlegast þætti t. a. m. fjárhagsmál og atvinnumál í annari deildinni, en kennslumál og dómsmál öll í hinn o. s. frv. Skrifstofustjórnir skipta verkum meðal aðstoðarmannanna og láta þá setja sig inn í málin og rita um þau. Síðan gera þeir þau sjálfir enn betur úr garði og deildarhöfðingjarnir. Sum mál, sem eru alveg sjerstakleg að ein-

¹⁾ Aðstoðarmenn í ráðaneytunum dönsku eru launaðir með 6 til 14 hundruð krónum. Það er eigi ætlað til að þeir vinni þar allan daginn og geta þeir því haft ýmisleg aukastörf, flutt mál o. s. frv. Hins vegar er það hin mesta meðmæling fyrir þá til embætta, að hafa fengið verklega æfingu á skrifstofum ráðaneytanna. Eins yrði það fyrir unga íslenska lögfræðinga að vinna á skrifstofu landshöfðingja.

²⁾ Er nú eigi von að Danastjórn vilji fá eitthvað fyrir snúð sinn, höllina og ráðherralaun árleg (12000 kr.); það fengi hún líka, með því að þá yrði loku skotið fyrir allar stjórnarbætur á Íslandi, nema þær einar, sem danska stjórnin leyfði og óskaði.

hverju leyti, taka deildarhöfðingjar eða skrifstofustjórnarnir þegar til ihugunar. En það, sem allir þessir menn gerðu, væri í stuttu máli þetta: Þeir rannsökuðu málin og greiddu úr þeim og legðu þau ásamt tillögum sínum fyrir landshöfðingja til úrskurðar, að sínu leyti alveg eins og menn gera nú, bæði embættismennirnir og aðstoðarmennirnir, í ráðaneytunum í Kaupmannahöfn og víða annars staðar.

Sum mál, t. a. m. útborganir samkvæmt fjárlögunum o. fl. þess háttar, gætu deildarhöfðingjarnir afgang.

Við þessa aðferð vinnst ráðherrunum fjarskalega mikill tími. Þeir verja svo tíma sínum til þess að athuga það, sem vandasamast er og merkilegast, og vinna að löggjöf ríkisins bæði utan þings og innan.

Sömu þýðingu hefði þetta fyrir landshöfðingja. Hann verður nú að þæla jafnt í gegnum allt, ómerkilegt sem merkilegt, en þess þyrfti hann eigi framvegis, þar sem málin væru búin undir úrskurð hans. Hann fengi því góðan tíma til þess að ihuga þýðingarmestu málin og starfa að löggjöf landsins, sem nú verður rjett að sitja á hakanum sökum annara anna.

Með þessu fyrirkomulagi getum vjer því fyrst fengið allt það forræði yfir sjermálum vorum út úr stjórnarskrá vorri, sem hún heimilar oss.

En það er líka annað gott við þetta, sem með tím-anum hefur töluverða þýðingu. Íslenzkir lögfræðingar fengju nokkurs konar verklegan skóla á skrifstofum landshöfðingja áður en þeir gerðust embættismenn. Ef þar væru 4 aðstoðarmenn, þá gætu því nær allir lögfræðingar verið þar nokkurn tíma, áður en þeir fengju embætti. Kæmi þeim slíkt að góðu haldi, einkum af því að þeir læra lög í Kaupmannahöfn og enda hvort sem væri. Nú hafa lögfræðingar sjaldan færi á að fá slíka æfingu, eins og altítt er erlendis. Að eins í Íslenzkur aðstoðar-maður er í einu í ráðaneytinu íslenzka, en hvergi er betur fallið að þeir fái slíka æfingu en á skrifstofum landshöfðingja. Þar er mest að gera og þar koma flestar tegundir mála fyrir til afgreiðslu.

En ef þessi breyting yrði gerð, færi þó eigi illa á því að einn eða tveir kandídatar í hagfræði væru á skrifstofum landshöfðingja og lögfræðingar væru þá þeim mun

færri. Þeir ættu að geta fengið 1 af þeim 4 embættum sem þar yrðu, ef svo bæri undir. Hagfræðingur er nauðsynlegur við samningu landshagsskýrslanna, og svo yrði þekking manna fjölbreyttari þar á skrifstofunum, ef þar væru hagfræðingar.

Hvernig ætti að koma fyrir störfum amtmanna og landfógeta þarf eigi að fjölyrða hjer um. Það liggur í augum uppi að mest af þeim legðist undir deildarhöfðingjana, og þannig hið helzta undir landshöfðingja. Mikið af störfum amtmannanna fjelli af sjálfu sjer burtu. Að eins tvennt skal drepð sjerstaklega á, formennsku amtsráðanna og stiptyfirvöldin.

Amtsráðin geta eigi verið til neinnar fyrirstöðu móti breytingum á innanlandsstjórninni. Formennsku þeirra gætu deildarforingjarnir haft. Á ferðum sínum á amtsráðsfund í fjarlægu ömtunum gætu þeir jafnframt litið eptir ýmsu fyrir hönd landshöfðingja, sem hann hefur umsjón yfir og eptirlit með. Enn fremur mætti, ef þess þætti þurfa, skipa bæjarfógetana á Akureyri og Seyðisfirði til þess að vera formenn amtsráðanna nyrðra þar og eystra.

Nú er öldin önnur en þá, er biskuparnir í Skálholti og Hólum áttu að halda skóla landsins á biskupssetrum sínum, og nú er líka öldin önnur en þá, er stiptyfirvöldin voru sett á stofn.

Stiptyfirvöldin eða yfirumsjón amtmanns og biskups yfir kennslumálum landsins ætti að afnema. Í stað þess ætti að koma kennslumálaráð. Í því ættu sæti samkvæmt embættisstöðu sinni deildarhöfðingi kennslumálanna, biskup, forstöðumaður prestaskólans, forstöðumaður læknaskólans og rektor latínuskólans. Á þennan hátt fengju þeir menn, sem forstöðu veita æðstu skólum landsins og hljóta að hafa sjerstaka þekkingu í kennslumálunum, færi á að ræða þau í sameiningu ásamt deildarhöfðingja og biskupi og greiða atkvæði um þau, og er auðsætt að slíkt yrði framfór frá því, sem nú er.

Allar þessar breytingar miða að því, að koma innlenda valdinu sem bezt fyrir og gjöra það svo öflugt sem auðið er; það má gjöra allar þessar breytingar með lögum án stjórnarskrárbreytingar. En landshöfðingi yrði þá í raun rjettri fyrst það, sem hann upphaflega átti að verða samkvæmt anda stjórnarskrárinnar; hann fjekk

ekkert ráðaneyti undir sjer, en nú fengi hann það. Menn misskildu einnig stöðu hans, en nú færú menn vonandi að skilja hana rjett.

Munurinn á þessu og breytingartillögu dr. V. G. er í stuttu máli þessi:

Samkvæmt tillögum dr. V. G. á að draga öll æðstu innlendu stjórnarvöldin út úr landinu og safna allri æðstu stjórn landsins saman í Kaupmannahöfn. Þar fengi Ísland sjerstakan ráðgjafa, sem drægi öll íslensk mál undir sig en ekkert meгнаði í ágreiningsmálum gagnvart ríkisráðinu, en gæti á alþingi komið í veg fyrir að þau mál, sem honum væru ógeðsfeld, yrðu samþykkt. Eptir tillögum mínum á að efla og auka innlenda valdið, svo aðalstjórn landsins sje í Reykjavík. Sje aðalembættismaður landsins þar, getur almenningsálitíð og alþingi haft áhrif á hann, en annars ekki, og hann kynnist þar bezt hag landsins. Ráðgjafi Íslands í Kaupmannahöfn á að eins að hafa yfirumsjón með aðalstjórn landsins í Reykjavík, og hins vegar vera í hennar stað í Kaupmannahöfn og gæta hags Íslands í sameiginlegu málunum í ríkisráðinu.

Eptir tillögum dr. V. G. ættu Danir að kosta ráðaneytið, en Íslendingar að gefa fyrir það 61. gr. stjórnarskrárinnar. Eptir tillögum mínum eigum vjer sjálfir að kosta aðalstjórn vora — og það kostar oss eigi meira, en það sem vjer höfum nú — og svo eigum vjer sjálfir að eiga 61. gr. stjórnarskrárinnar.

Eptir tillögum dr. V. G. á að breyta 25. og 34. gr. stjórnarskrárinnar svo ráðgjafinn frá Kaupmannahöfn geti komið á þing, stofnað þar stjórnarflokk, komið vitinu fyrir þingið og hlaupið svo á burtu, þangað til á öðru sumri á eptir. Eptir mínum tillögum á enginn ráðgjafi frá Kmhöfn að sitja á þingi, heldur á æðsti innlendi embættismaðurinn þar sæti, og það er oss hollara.

Eptir verður þá ein breyting af breytingartillögum dr. V. G., og það er sú við 3. gr. Hann leggur þar til, að ráðgjafinn beri ábyrgð á stjórnarathöfninni. Þetta er sú eina af tillögum dr. V. G., sem dálítið vit er í, enda þótt jeg hafi sýnt að slík ábyrgð sje nær þýðingarlaus í reyndinni. En svo leggur dr. V. G. það til, að afnema

ábyrgð landshöfðingja, því hans valdi, æðsta innlenda valdinu, skal hnekkð algerlega.

Vilji menn fara að breyta stjórnarskránni sökum þessarar greinar, þá geri menn það, en spilli henni eigi um leið. Afnemið ekki ábyrgð landshöfðingja, heldur aukið hana þá á sama hátt og ábyrgð ráðgjafans. Rjettast virðist vera, að ráðgjafinn beri ábyrgð á stjórnarathöfn sinni, en landshöfðinginn á stjórnarstörfum sínum.

Þess vegna ætti að breyta 3. gr. stjórnarskrárinnar og 2. ákvörðun um stundarsakir samkvæmt þessu.

Þá hef jeg skýrt frá þeim breytingum, sem jeg tel minnstar af þeim, sem vjer getum sætt oss við. Gagnstætt breytingartillögum dr. V. G. miða þær að því að efla innlenda valdið með því að nota það, sem bezt vjer getum. Breytingar þessar yrðu meiri í framkvæmdinni en þær eru á pappírnum. Stjórnarskrárbreytingin er að eins ein, en hún er til framfara. Þessar breytingar kosta oss lítið og þeim fylgir enginn sá ókostur, sem hætta getur af staðið eða orðið þröskuldur á vegi niðja vorra. Þær kosta Danmörk ekkert, og engin vandkvæði geta verið á að koma þeim á. Stjórnin hefur enga ástæðu til að neita þeim, því þær eru svo hógværar.

Það má í raun rjetttri undarlegt heita, að vjer höfum eigi komið þessum breytingum þegar á hjá oss.

Það sem sjerstaklega mun verða fundið að þessu fyrirkomulagi, er það, að eigi verði hægt að fá landshöfðingja til þess að víkja úr völdum, ef hann gengur á móti meiri hluta þings og þjóðar. Það er rjett; það verður eigi hægt nema því að eins, að hann geri sig sekan í einhverjum þeim afbrotum, sem hægt sje að láta hann sæta ábyrgð fyrir, nema konungur að undirlagi ráðgjafa neyti rjettar síns. En þetta verður ekki betra heldur verra, þótt vjer fengjum sjerstakan ráðgjafa. Alþingi getur ekki fengið hann til að víkja úr völdum að honum nauðugum, og langverst yrði þetta, ef ráðgjafinn sæti í ríkisráðinu, því þá yrði hann einungis bundinn við það. Aptur á móti yrði hægra að hafa áhrif á landshöfðingjann, af því að hann ætti heima í landinu sjálfu. Almenningsálitið á Íslandi getur að eins haft töluverð áhrif á þá menn, sem búa þar stöðugt.

Vilji Íslendingar koma á þingræði hjá sjer, þá er

enginn annar vegur, en að æðsti innlendi embættismaðurinn hafi ráðgjafa, er mæti á þingi, en þó er mjög tvísýnt, að það kæmist á. Þingræði er alldýrt, og mestu skiptir þá, að alþingi sje vel skipað, betur en nú á sjer stað. Það reynist vel á Englandi, eins og kunnugt er, en misjafnlega í öðrum löndum. Fengju Íslendingar þingræði, mundi mannfæðin eða lítulleiki þjóðarinnar sjerstaklega verða því að fótakeffi.

Enn fremur mun það verða að þessu fundið, að landshöfðingi stæði undir ráðgjafa Íslands í Kaupmannahöfn og væri honum háður eptir sem áður. Þessu svara jeg því, sem augljóst er öllum, er vel til þekkja, að landshöfðingi, sem að öðru leyti er gerður úr garði sem ráðgjafi, yrði að engu háðari Danastjórn, en sjerstakur Íslandsráðgjafi, er sæti í Kaupmannahöfn og væri í ríkisráðinu, heldur miklu fremur þvert á móti. Ef um tvo undirráðgjafa er að velja, er hafi á hendi aðalstjórn íslenskra sjermála, þá er það augljóst, að betra er fyrir Ísland að fá þann, sem búsettur er í landinu sjálfu og framkvæmir þar stjórnarstörf, heldur en þann, sem dregur þau aptur út úr landinu, er þangað eru komin, býr í Kaupmannahöfn og stjórnar landinu þaðan.

Þá vil jeg minnst með fáum orðum á breytingar þær, sem áður hafa komið í ljós á löggjafarþingunum til endurbóta á stjórnarskrá vorri. Þær eru eiginlega tvær: frumvarpið til stjórnarskipunarlags, sem samþykkt hefur verið 1885 og 1886, og 1893 og 1894, og miðlunarfrumvarpið 1889, sem þá hefði orðið samþykkt af þingi, ef nokkrir þingmenn hefðu eigi beitt ólögum.

Eins og kunnugt er, fer bæði frumvarpið frá 1885 og miðlunarfrumvarpið fram á margar og miklar breytingar á stjórnarskránni. Þau ganga bæði í sömu átt og miða að því, að efla yfirráð vor innanlands yfir sjermálum vorum. Frumvarpið fyrri, sem kenna má við Benedikt Sveinsson, gengur lengra. Það er í raun rjettri ný stjórnarskrá, eins og Jón Ólafsson hefur rjettilega sagt í Nýju Öldinni (bls. 5).

Frumvarp þetta hlýtur flestum að vera orðið kunnugt, eða minnsta kosti þeim, sem hugsa nokkuð um stjórnarskrármálið. Jeg skal því eigi tala nánar um það, en að eins minna á, að höfundar þess hafa samið það eins og

þeim hefur þótt girnilegast fyrir landið, en þeir hafa ekki tekið tillit til þess, að vjer eigum að sækja allar stjórnarskrárbreytingar í hendur stjórnarinnar í Kaupmannahöfn. Það er líka engin von um að frumvarp þetta verði samþykkt, enda þótt Íslendingar hefðu náð meiri »pólitiskum« þroska en þeir nú hafa, og kynnu betur að veita því fylgi.

Eða getur Benedikt Sveinsson eða nokkur maður gert sjer von um þetta, þegar stjórnin er algerlega á móti og þeir vilja ekkert tillit til hennar taka, svo það er jafnt á báða bóga, en hins vegar sumir merkir menn meðal þjóðarinnar jafnvel farnir að ganga aptur á bak í þessu máli, og vilja selja af hendi mikinn hluta sjálfsforræðis vors?

Skilja menn eigi, að það þarf meiri mátt og samtök en Íslendingar hafa, til þess að koma þessu framvarpi í gegn?

Sjá menn eigi, hvernig ástandið er eptir þingið í sumar? Það má sjá foringja liðlausa; liðið allt í riðlum og foringjalaust. Að halda fast við frumvarpið frá 1885 er því í raun rjettri einungis að viðhalda sömu deilunni, og koma engu góðu til leiðar. Aptur á móti gæti slík barátta haft það í för með sjer, að sú breyting kæmist á, sem sízt skyldi, og landið týndi aptur að nokkru leyti sjálfsforræði sínu.

Kappið er gott, en með því verður að fylgja forsjá, ef duga skal.

Frumvarpið frá 1885 verður að geyma eins og minnisvarða yfir þá menn, sem sömdu það. Það sýnir, hvað þeir vildu, en það sýnir líka, að þá og þjóðina vantaði mátt til þess að koma því á.

Höfundar þessa frumvarps tóku stefnuna rjetta, og þá stefnu eigum vjer aldrei að yfirgefa. Að eins stigið verður að vera minna.

Þetta hlýtur öllum að vera ljóst, ef menn athuga það rjettilega.

Vjer Íslendingar erum enn eigi komnir lengra á sjálfsstjórnarleið vorri, en unglingur, sem nýlega er farinn að vinna fyrir mat sínum. Hvernig getur slíkur unglingur allt í einu orðið góður og gildur, sjálfstæður karlmaður, þótt hann óskaði þess í ákafa? Hann verður fyrst að ná fullum vexti og þroska bæði andlega og líkamlega, þangað

tíl sá tími kemur, að hann verður fullgildur maður. Það tekst honum, en því betur, því betur sem hann kann að halda sjer jafnan á rjettri leið og varast öll víti og afglöp. Líkt gengur þetta fyrir oss í stjórnaðskrámalinu, og það getur varla gengið á annan hátt, nema það fari í öfuga átt og fari illa, eins og breytingartillögur dr. V. G. benda á.

Allir þeir Íslendingar, sem vilja vinna að sjálfsforræði voru yfir sjermálum vorum, ættu því annaðhvort að sameina sig um miðlunarfrumvarpið frá 1889, eða tillögur þær, sem jeg hef látið hjer í ljósi.

Frumvarpið frá 1889 er samið eptir stjórnaðskipun Kanada, sem reynzt hefur mæta vel. Menn sjá það ávallt betur og betur; jafnvel aðrir eins menn og Spánverjar, sem eru »forskrúfaðir« af frægðardraumum og þjóðaroflæti, sjá nú eigi annað ráð, er allt er að þrotum komið fyrir þeim móti uppreisnarmönnum á Kuba, en að veita eylandi þessu heimastjórn, sniðna eptir stjórnaðskipun Kanada.

Frumvarpið frá 1889 má lesa í alþingistíðindunum frá því ári. Líka hefur Jón Ólafsson skýrt frá því nýlega á bls. 6—7 í Nýju Öldinni.

Aðalmunurinn á því og tillögum mínum er sá, að innlenda stjórnað verður enn fullkomnari og sjálfstæðari eptir frumvarpinu 1889, en í annan stað verður hún líka töluvert dýrari, og af því að það hefur miklu umfangsmeiri breytingar í för með sjer á allri stjórnaðskipun landsins, þá yrði miklu erfiðara að koma breytingum þessum á; er eigi víst, að það gengi greitt, þótt ólíklegt mætti virðast, að það mundi eigi ganga um síðir, þar sem konungur hefði þó ráðgjafa fyrir Ísland við hlið sjer eptir sem áður í sjermálum vorum, og fyrir því yrði sjeð, að hag danskra þegna yrði að engu misboðið.

Stjórnaðfyrirkomulag eptir frumvarpinu frá 1889 yrði líka betra til frambúðar en breytingartillögur mínar. Að því leyti er frumvarp þetta mjög fullkomið. En vilji menn neyta allrar varfærni, þá liggur beinast við, og það er hið eðlilegasta, að koma fyrst á þeim breytingum, sem jeg hef lagt til, og láta svo stjórnaðfyrirkomulagið eptir frumvarpinu 1889 koma sem ávöxt af fyrri breytingum, þegar þjóðinni vex fiskur um hrygg. Ef þannig er að farið, mun allt ganga ljett og liðlega, og þá munu

engum vaxa breytingarnar í augum; öll áhætta við þær yrði þá svo lítil, er þær væru gerðar eptir því, sem reynslan benti á.

Einn ókostur fylgir aptur á móti frumvarpinu frá 1889, sem eigi gæti komið fyrir samkvæmt tillögum mínum, en hann er sá, að konungur gæti fellt lög úr gildi, er jarlinn hefði staðfest. Þetta gæti komið sjer mjög illa, ef farið væri að framfylgja lögnum. Þetta kemur aldrei fyrir í Kanada, en hætt er þó við, að það kynni að koma fyrir á Íslandi, af því vjer erum enn skammt á veg komnir í allri löggjafarvinnu vorri, og varfærni vor er fremur lítil.¹⁾

Annað af þessu tvennu ættu menn að koma sjer saman um fyrir næsta alþingi að fylgja fram í sameiningu. Það er augljóst, hvort greiðara er. Menn sem Benedikt Sveinsson, Einar Benediktsson og Hannes Þorsteinsson verða sökum velferðar ættjarðar vorrar allra að sýna tilhlíðrunarsemi og fylgja þessu fram. Þeir hljóta að sjá, hvað getur verið í veði. Og hvílsk afglöp væru það eigi, ef nokkrir hjeldu fast við frumvarpið frá 1885, sem eigi kemst á, og sundruðu þannig allri samvinnu, svo dr. V. G. fengi komið breytingartillögum sínum á.

Vjer viljum halda í þá sömu stefnu sem Benedikt Sveinsson, en hann verður að setta sig við það, þótt menn gangi ekki eins langt og hann. Hverjum skynsömum manni hlýtur að vera ljóst, að tilhlíðrunarsemi og samvinna er nauðsynleg í þessu máli eigi síður en öðrum vandamálum. Menn mega aptur á móti alls ekki þoka af rjettri leið.

XI.

Jeg gat þess áðan, að vjer Íslendingar værum komnir svo skammt á leið í sjálfstjórn vorri og stjórnmennsku, en ekkert er þó fjær mjer en að örvænta um framtíð vora og framfarir bæði í þessu og mörgu öðru.

Hver maður, sem eigi er stórkostlega fatlaður á sál eða líkama, getur orðið bæði góður

¹⁾ Fróðleg grein eptir Grím Thomsen um varfærni sjálfsforæðisins er prentuð í Andvara 1887. Menn hafa gott af að athuga hana, enda þótt dálítið skakkt sje þar sagt frá þessu máli í Apenuborg.

og nýtur maður, ef hann fer vel og viturlega að ráði sínu.

Ætti jeg um að kjósa, vildi jeg helst geta fest þessi orð í hug og hjarta allra ungra manna á Íslandi, og að slíkt er að mestu undir sjálfum þeim komið.

En hver þjóð er eigi annað en flokkur manna, er talar sömu tungu, á eitt og sama ættland, hefur sömu siði og hlýðir einum lögum; og velferð hennar er komin undir því, hvernig einstaklingar hennar breyta.

En þegar jeg hugleiði stjórnarskipunarmál vort Íslendinga, hljóma fyrir eyrum mjer orð þau, sem Bjarni amtmaður Thorsteinsson sagði eitt sinn vestur á Stapa við Pál föðurbróður minn Melsteð:

»Íslendingar hafa lengi verið sínir eigin böðlar«.

»Mjer þótti það hörð kenning þá«, sagði Páll fóstri minn, »en nú finnst mjer hinn gamli maður hafa haft allmikið til síns máls, og þú munt sanna það, ef þú lifir, frændi minn!«

Því miður hef jeg þegar fengið meira en nóg að sjá af böðulsathæfi Íslendinga bæði að fornu og nýju, en þeir skulu smátt og smátt hætta því.

Og hvað eru þeir menn annað í raun rjettri en böðlar sinna eigin landa, er í blindni sinni kasta skugga sem mestum þeir mega bæði utanlands og innan á æðstu embættismenn þjóðarinnar, og reyna að koma því inn í huga og hjörtu manna bæði á Íslandi og í Danmörku, að embættismennirnir í Reykjavík sje svo ill »klika«, að ómögulega megi leggja þungamiðju framkvæmdarvaldsins þar nje í hendur landshöfðingjans, og þetta þurfi því að vera í Kaupmannahöfn?

Sannarlega má ýmislegt að þeim vera, og fyr má þeim hafa yfirsjést í mörgu, áður en rjett sje að kveða upp slíkan fordæmingardóm yfir æðsta innlenda valdinu um aldur og æfi. Það er í raun rjettri hvorki verra nje betra en vjer Íslendingar erum sjálfir.

Sje eitthvað á völtum sæti hjá oss, er það sannarlega eigi rjett hugsun, eins og dr. V. G. vill, að taka æðsta innlenda valdið af oss og flytja það út úr landinu.

Og hvað gera þá þeir menn annað en að vera vorir eigin böðlar, sem leggja vopn í hendur mótstöðumönnum heimastjórnarinnar, svo vjer fáum enga stjórnarbót?

Hvað annað en þetta gera þeir fáu menn, sem tala um aðskilnað frá Danmörku og um »að vekja Danahatrið aptur eins og það var fyrir '74«, eða leggja það til »að hafa samtök um það, að hætta öllum viðskiptum við Danmörku«, og leysa sig að öllu úr þeim alríkistengslunum, sem lögin ekki binda (Skúli Thóróddsen, Þjóðv. ungi V, 27)?

Þetta og ýmislegt fleira nefndi dr. V. G. í umræðum í Stúdentasamkundunni 6. nóvember til þess að sýna Dön-um fram á, hve Íslendingum væri illa við þá, en eins og kunnugt er, er dr. V. G. mestur mótstöðumaður heimastjórnarstefnunnar síðan hann komst á þá skoðun, að sjerstakur ráðgjafi í Kaupmannahöfn væri sáluhjálparvegurinn fyrir Ísland.

Það er ósamboðið góðum dreng og ósvífið af Íslendingi, að sletta því fram á fundum hjer í Danmörku, að þetta sje hugsun mótstöðumanna sinna og vera að ala á slíku í Danmörku.

En gæti menn nú að, hvernig á stendur.

Danir eru hrekkjuð þjóð; með ofbeldi hefur verið tekið af þeim nokkur hluti landsins, og svíður þeim það sárt eins og von er. Þeir landar þeirra, sem hafa verið neyddir til að skilja við þá, harma mjög forlög sín, og gerir það þeim missirinn enn minnisstæðari.

Það segir sig nú sjálfst, að þeir vilja eigi missa meira af ríki sínu, enda þótt ekki væri nema virðingarinnar vegna.

Enn fremur er það hin fyrsta skylda konungs, að halda ríki sínu heilu og skila því óskertu. Ráðgjafar hans vinna honum trúnaðareiða, og á engan hátt fengju þeir berlegar brotið eiða sína, en ef þeir styddu eigi konung í þessu atriði.

En menn geta nú ímyndað sjer það, hvaða áhrif á stjórnbótamálið slíkt tal hefur, sem hjer er frá skýrt. Jeg bið hvern mann að stinga hendinni í sinn eigin barm, og athuga það, hvort honum verður eigi miklu óljúfara að greiða úr hag þeirra manna, sem bera óvild eða hatur til hans og ætla að bregðast honum að öllu eptir á, en hinna, sem einungis sýna af sjer alúð og sanngirni og góðvild í öllu umtali jafnframt og þeir gæta rjettinda sinna grandgæfilega og efla þau. Skyldu hinir síðarnefndu eigi fyr fá kröfur sínar upp fylltar?

Það er erfitt að segja, hve miklu illu óvingjarnlegt tal og tortryggni hefur komið til vegar í stjórnarskrármáli voru, en það er harla mikið.

Að eins grunsemdin ein eða hræðslan um, að Íslendingar vildu fara að dæmi Holtseta og rífa sig undan yfirráðum Dana, hefur komið ýmsu til leiðar.

Eða öll stóryrðin.

Athugum aðfarir Norðmanna eptir sigurinn 1884. Þá fóru þeir að verða gífuryrtir og báru Svíum á brýn, að þeir hefðu eigi þorað annað en láta undan, er þeir tóku að stofnsetja hjá sjer skotsfelög og tíðka skotæfingar. Þegar þeir hefðu sjeð Norðmenn með riflana, þá hafi þeim eigi litizt á blikuna.

En brígzl þessi hafa flestu öðru framar gert það að verkum, að Norðmenn hafa ekkert komizt áfram í ágreiningsmálum sínum við Svía á seinustu 10 eða 12 árum. Þeir Svíar, sem hógværir voru og studdu Norðmenn, snerust við brígzlyrðin á móti þeim, og kváðust eigi geta fyllt kröfur þeirra, af því að þjóðarvirðingu þeirra yrði þá misboðið og sagt á eptir, að þeir þyrðu eigi annað; en slík ummæli þoldu eigi einu sinni hófsmennirnir.

Norðmenn eru 2 milljónir að tölu, en Svíar 5. Íslendingar eru 70 þúsundir, en Danir yfir 2 milljónir.

Skoðum vjer nú Dani í heild sinni, þá eru þeir orðnir harla margir, sem vilja oss vel og sýna það í verkinu, eins og kunnugt er. Eða hvað segja menn um þá Dani, sem 6. nóvember sögðu um dr. V. G., að hann væri of lítillægur og tillögur hans einskisverðar; Íslendingar ættu að eins að taka þeim breytingum, sem þeim mætti að gagni verða?

Ög hvernig getur það verið rjett, að ásaka alla Dani um það, sem er sársáum Dönum að kenna?

Flestir Danir kannast fúslega við, að einokunarverzlunin hafi verið Íslandi skaðleg, og þeir vilja á ýmsan hátt bæta úr því. Engan þeirra hef jeg sjeð leggja eins mildan dóm á hana eins og Íslending einn fyrir skömmu í dönsku riti, en þar fyrir dettur mjer ekki í hug að segja, að hrakdómar ýmsra Íslendinga um hana sjeu að öllu rjettir.

Fleiri og fleiri Danir sjá það smátt og smátt, að bezt væri bæði fyrir þá og Íslendinga, að sem bezt samkomulag kæmist á. Íslendingar geta sjálfir gert mikið gagn

með því að vinna að því, að koma sem flestum Dönum á þessa skoðun, og vekja virðingu á meðal þeirra fyrir litlu íslenzku þjóðinni, því þess er þörf. Þótt þetta sje að lagast, eru þeir þó langt of margir, sem enn líta einhverju hornauga til vor. Ber margt til þess, bæði ókunngleiki þeirra á Íslendingum og framkoma ýmsra Íslendinga, er eigi hafa kynnt sig að þeirri þrúðmensku sem skyldi.

Vjer Íslendingar munum einnig sjá það sjálfir, ef vjer athugum mál þetta með greind og gætni, að það er bezt fyrir oss sjálfa, að efla heldur góðvilja hjá oss gagnvart Dönum en hið andstæða. Gott samkomulag er hið farsælasta og hið fegursta, og aldrei gæta menn betur virðingar sinnar, en þá, er menn athuga allt með rósemi og gætni, og ihuga allar ástæður; þá tekst mönnum og bezt að fara með rjettindi sín og varðveita þau.

Vjer höfum dæmin ný í minni um einstaka menn, sem hafa hamast með stóryrðum og fúkyrðum og þungum tillögum gagnvart Dönum, en vilja þó hafa öll yfirráðin og meginmagn framkvæmdarstjórnarinnar lögð í hendur dansks ráðgjafa í Kaupmannahöfn.

Mjer þykir það hvorki fagurt nje drengilegt að eggja menn til úlfúðar nje haturs gagnvart Dönum. Hreystibragð er það heldur eigi úti á Íslandi að ata út þá menn, sem eru þar fjarverandi og varnarlausir. Einokunarkaupmennirnir og annað fleira hefur gróðursett slíka óvild fyrir langa löngu gegn Dönum, að slíku tali er allvel tekið af mörgum.

Að vera að ala óvild á Dönum heima á Íslandi og gefa þó upp heimastjórn vora í hendur þeim, er það ekki dæmalaus lítilmennska!

Þeir menn eru fjarska margir út um öll lönd, sem vilja hervæðast og vera jafnan til fjandskapar búnir, hvenær sem orðinu hallar. En svo eru aðrir, sem vilja, að menn fari úr herklæðunum og að þjóðirnar semji á friðsamlegan hátt um ágreiningsatriðin sín á meðal og leggi þau í gjörð. Þeir vilja frið semja meðal þjóðanna, og þó eru þessir menn venjulega hinir þjóðræknustu.

Mjer geðjast miklu betur að aðferð þeirra manna, sem síðar eru nefndir, en hinna. Og þótt um engin vopnaviðskipti sje að ræða meðal Dana og Íslendinga, þá

gæti úlfúðin og hatrið orðið allmikið, en því ber að eyða, en eigi auka.

En því er enn svo farið með Íslendinga, sem Jón Sigurðsson kvartaði svo opt undan í ritum sínum, að »mikil brögð eru að því víða á Íslandi, að menn þora illa að segja sannleikann óreiðir, ef sá maður heyrir, sem í hlut á«.

Þess vegna hættilir svo mörgum við, annaðhvort að rjúka upp með skömmum eða tala eins og þeir ætla að menn vilji helst heyra, en málinu sjálfu gleyma þeir.

Þess vegna er ritháttur blaðamannanna opt eigi eins og menntuðum mönnum sæmir bezt, og nú þegar samkeppnin er orðin svo mikil meðal þeirra, keppast þeir enda við, að yfirstiga hver annan í ósómanum, og bera það á borð fyrir lesendurna, sem þeir halda að öllum þorra þeirra muni þykja girnilegast, hvort sem það er satt eða ósatt, heillavænlegt eða óheillavænlegt.

Ritstjórnir láta hníflyrðin og háðglóurnar þjóta hver um annan, svo það verður alveg út undan að skýra málin, og kemur þá það í ljós, sem Jón Sigurðsson taldi vera undirrótina að því, hve illa lag menn hafa á að koma sjer saman: »að svo fáir geta rakið mál til fullnustu, og leitt fyrir sjónir grundvallarástæður þess og þau atriði, sem mest ríður á, en þegar það verður ekki gjört, lendir allt í jagi um eittvert einstakt atriði, sem optlega er minnst í varið, en aðalmálið verður á hakanum« (Ný Fjelagsrit 4. ár, bls. 21). Þannig er því nú farið í stjórnaðskrármálinu; margir gleyma aðalkjarna málsins einungis af persónulegum ástæðum og jagi.

Jeg skal nefna eitt einstakt atriði í stjórnaðskrármálinu, sem í raun rjettri er harla þýðingarlítið, en um hefur verið deilt mikið frá upphafi og oss hefur gert hið mesta mein. Það er hvað hinn æðsti innlendi embættismaður ætti að heita

Landshöfðingjanafninu hafa menn eigi viljað halda, vegna þess að embættið var stofnsett á móti vilja Íslendinga og nafnið sótt til Svíþjóðar. Þar eru landshöfðingjar líkt og amtmenn hjá oss, og þótti því nafnið eigi nógu veglegt. En menn gættu þess eigi, að orð þetta er fagurt og góð og gömul íslenzka. Sem betur fer, vekur höfðingjanafnið margar fagar endurminningar á

Íslandi, því það hefur margan góðan höfðingja átt, en sá einn er landshöfðingi, sem er höfðingi yfir öllu landinu.

En af því menn vildu eigi halda landshöfðingjanafninu, þá hafa menn notað ýmist jarls eða landsstjóra nafnið. Jarl er fagurt orð, en eigi hefur það neinar fagrar endurminningar á Íslandi, svo óþarfi var fyrir þá sök að fara að seilast eptir því frá þeim tímum, er landið missti sjálfsforræði sitt.

Landsstjóranafnið¹⁾ er eigi fagurt, en menn gripu til þess af því, að jarlsnafnið þótti heldur stórvaxið, og af því að ýmsir kváðu, að hver jarl ætti að hafa hirð um sig.

Báðar þessar nafnabreytingar hafa stutt mjög að því að gefa mönnum erlendis algjörlega rangar hugmyndir um stjórnarskipunarbreytingar vorar. Menn hafa sem sje opt þýtt þessi nöfn, stundum af vanþekkingu, en stundum eigi, með orðinu »Vice-Konge«²⁾, en er menn hafa heyrt það, hafa þeir haldið að Íslendingar væru að hugsa um að koma á fót hjá sjer konungsríki, og slíkt hefur þótt hálfhlægilegt fyrir annað eins þjóðarkríli, og gert menn málinu fráhverfa.

Enn er eitt atriði, sem jeg skal drepa hjer stuttlega á, af því að einstaka menn hafa misskilið það svo herfilega, en það eru sameiginlegu málin.

Menn hafa sagt á fundi í vetur, að ef heimastjórnarfrumvörpin yrðu að stjórnarskipunarlögum, þá hefði Ísland ekkert sameiginlegt við Danmörku nema konunginn einan, því sameiginlegu málin væru ekkert annað.

Út af þessu skal jeg að eins geta þess, að sameiginlegu málin eru bæði mörg og merkileg, og að það er býsna margt annað en konungurinn einn, sem er sameiginlegur.

Sameiginleg eru öll þau mörgu mál, sem varða ríkið í heild sinni og samþegna þess, inn á við og út á við.

¹⁾ Jeg hef ekkert annað á móti þessu nafni, nema mjer þykir það eigi eins fagurt og hin tvö; hefði það verið notað í upphafi, mundi jeg þó hafa óskað, að eigi hefði verið við því hreyft.

²⁾ Þess vegna hefur sumstaðar í fullri alvöru verið talað um, að einhver konungborinn maður yrði landsstjóri á Íslandi, ef breyting yrði gerð á stjórnarskipun landsins.

XII.

Til þess að koma einhverju góðu til leiðar í jafnvandasömu máli og stjórnarskipunarmáli voru, riður fyrst á því að afla sjer verulegrar þekkingar á því, og því næst að vinna að því með einlægni, sanngirni og staðfestu, en varast alla undirferli og að halla jafnrjetti samþegna vorra. Geri einhver sig sekan í háskalegum afglöpum, verður auðvitað að taka slíkt alvarlega til ihugunar, þótt það sje eigi skemmtilegt starf og jeg fyrir mitt leyti hefði sannarlega helzt kosið, að þurfa eigi að gera það. En ætti hjer að endurtaka nokkur einstök atriði af því, sem þegar er sagt, þá fljúga þau atriði fyrst í huga minn, er nú skal greina, og bið jeg menn að hafa þau vel hugföst:

1. Til þess að skilja hverja stjórnarskrárbreytingu rjettilega, verða menn að gera sjer glögga grein fyrir því, hvað vjer höfum nú, og hvernig stjórnarskipun landsins yrdi, er þær breytingar eru komnar á, sem lagt er til að gjörðar sjeu. Menn munu þá komast að raun um:

2. Að það er að eins um tvær stefnur eða leiðir að ræða í stjórnarskrármálinu, heima stjórnarstefnuna og uppgjafarstefnuna, en að breytingarnar eru misstór stig á hvorri leið.

3. Vilji menn fara heimastjórnarleiðina, þá verður að auka og efla innlenda valdið, og fulltrúi konungs á alþingi má einungis vera sá maður, er búsettur er á Íslandi, hvort sem það er landshöfðingi eða ráðgjafi (s: ráðgjafi æðsta embættismannsins innanlands). Með þessari stefnu er þingræði samrýmanlegt og má og á að koma, er þjóðin er því vaxin.

4. Vilji menn aðhyllast uppgjafarstefnuna, þá ber að auka vald stjórnarinnar fyrir Ísland í Kaupmannahöfn og láta hana vera allr í öllu. Þá kemur ráðgjafi frá Kaupmannahöfn af hendi konungs og situr á alþingi. Ekkert stjórnarfyriřkomulag eptir þessari stefnu getur samrýmzt við heimastjórnarstefnuna, ekki einu sinni sjerstakur ráðgjafi, þótt hann sitji ekki í ríkisráðinu. Samkvæmt henni getur þingræði aldrei komiřt á.

Þá er blöðin að heiman færðu oss í sumar breytingar-tillögur dr. V. G., gafst oss eigi á að líta, því vjer höfð-um búizt við einhverju betra, enda þótt enginn hafi gert sjer neitt fagrar vonir um þær. Vjer urðum þess varir, að allt var gert til þess að ginna menn til að fallast á þær. Flutningsmaður þeirra hjelt þeim leyndum þangað til á þing var komið, svo að menn skyldu hafa sem minnst færi á að átta sig vel á þeim; og auk þess voru sumir fylgifiskar hans svo ósvífnir, að berja það blákalt áfram, að breytingar þessar, er nú stæðu til boða, væru einungis fáanlegar, ef vjer tækjum þeim þá þegar; síðar mundu þær ekki verða falar og ekkert annað væri fáanlegt.

Þegar dr. V. G. kom hingað sjálfur, var hann svo góður að skýra oss frá stjórnarskrármálinu; sagði hann oss þá, að það væri svo sem afgert, og að breytingarnar kæmust á á næsta þingi. Sumir urðu til þess að malda í móttinn á þeim, en hann ljét oss vita, að þær kæmust alveg eins á, þótt vjer værum á móttinn þeim.

Þetta þurfti dr. V. G. ekki að segja, því það var oss öllum augljóst, að það hafði enga þýðingu hvað vjer segðum, ef málið væri því nær afgert, og auk þess áttum vjer ekkert atkvæði um það.

En það flaug þá einhverjum í hug, að íslenzkir námsmenn í Kaupmannahöfn hefðu fyrir 65. árum orðið fyrstir Íslendinga til þess, að hefja alvarlega máls á því, að auka vald Íslendinga innanlands í hinum sjerstaklegu málum landsins. Og er á það var minnst, þótti öllum það vel við eiga, að íslenzkir námsmenn hjeldu lengst tryggð við innlenda valdið og mæltu síðast allra Íslendinga alvarlega og með rökum á móttinn því, að flytja það aptur út úr landinu.

Til þess að sýna lit á þessu samþykktum vjer fundarályktun þá 6. nóvbr. 1897, sem komin er út í flestum íslenzkum blöðum og prentuð er hjer að framan. Nú á ritgjörð þessi að rökstyðja hana.

1832 þótti mönnum heima á Íslandi aðfarir stúdenta vera nýlunda, en nú kalla sumir menn í Reykjavík þær »stúdentaólati«!

Þessa virðulegu menn gjörum vjer oss enga von um, að geta sannfært. Þar skal nú meira til og »eitthvað

annað upp á vasann« en það, sem vjer höfum. Ekki gerir höfundur ritgjörðarinnar sjer heldur von um, að geta sannfært dr. V. G. Hann hefur opt reynt það áður, og dr. V. G. eru mörg þau rök kunnug, sem hjer eru talin á móti stjórnarstefnu hans. Höfundurinn ljét einnig mörg þeirra í ljósi haustið 1896 á fundi í fjelagi voru íslenzkra stúdenta hjer í Höfn, þar sem dr. V. G. var viðstaddur. En nú, er máli þessu er svona komið, og með því að það í raun og veru er eigi alveg afgert enn, þá þykir höfundinum rjett, að reyna að skýra það fyrir löndum sínum og gera þannig sitt til, að þeir íhugi sem bezt, hvað þeir afráða. Vonum vjer að margur bóndi og margur góður drengur víðsvegar um landið muni taka máli voru vel, íhuga rækilega orð vor og hugsa sig um tvisvar, áður en þeir leggi árar í bát og yfirgefi heima-stjórnarstefnuna.

Skiptir það mestu að halda máli þessu í rjettu horfi og ekki víkja af rjettri leið.

Það geta Íslendingar, ef þeir vilja og eru samtaka.

Þeir eiga einnig sigurinn vísan, ef þeir kunna að gæta hófs og fara rjett að ráði sínu.

En það mun seinna koma í ljós, hvort þeir kunna það eigi.

Bókasafn alþýðu.

Annar árgangur (— tvær bækur, með
litmynd og mörgum myndum —)
kemur út í vor.

Myndirnar eptir íslenzkan, sænskan og frakkneska listamenn.

Stærð annars árgangs hjer um bil 300 bls.

— Verð að eins 2 kr. —

Þeir, sem vilja taka að sjer sölu á Bókasafni alþýðu, eru vinsamlegast beðnir að tilkynna það útgefandanum (utanáskrift til hans er: Oddur Björnsson, Bórsgade 46, Köbenhavn), eða bókbindara Arinbirni Sveinbjarnarsyni, Reykjavík. — 5. eða 4. hvert eintak í sölulaun.

Oddur Björnsson hefur til sölu tvö rit eptir.
Boga Th. Melsted:

Um menningarskóla. Verð 0,65.

Framtíðarmál. Verzlunarfrelsi og frjettapráður til Íslands. Verð 0,65.

Rit þessi fást einnig hjá bóksala Sigurði Kristjánssyni í Reykjavík.

